

pilnutin demokratij

*

... Demokratija reikalauja kilni paži r žmogaus b -
tyb , gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo.

Demokratija reikalauja augštos dvasinės kult ros.

Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta n ra demo-
kratai. Demokratija n ra prigimties dovana. Ji yra kovos lai-
m jimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiro asmens ir visuo-
men s instinktais. Tod l aukl jimas demokratijai yra vienas
iš pagrindini visuomenini uždavini ...

*

LF

PILNUTIN DEMOKRATIJ

SVARSTYMAI APIE
VALSTYB SPAGRINDUS

1958

L A I S V   L E I D I N Y S   N R .   2

Vietoj pratarties: Kod l dabar?

PILNUTIN DEMOKRATIJ , samprotavimai apie valstyb s pagrindus . . . Kam skelbti dabar samprotavimus apie pilnutin demokratij ? . . . Samprotavimus, kurie buvo kil ir susiklost kitose s lygose — okupacijos, paskiau tremties lagerinio gyvenimo atmosferoje . . . Tada jie buvo aktual s. Tada pilnutin s demokratijos klausimus svarstant, buvo tikima tvirtai, kad mintys apie valstybinio gyvenimo pagrindus bus pateiktos laisvai Lietuvai kaip id jin medžiaga naujo valstybinio gyvenimo statybai. . . Tada buvo didel s prasm s valstybinio gyvenimo klausimams duoti atsakymus. Bet dabar? . . . Visa kita gali b ti aktualu. Tik ne tai. . .

Tiesa, kad tremties dienos prat so. Tiesa, kad greitesnio pra-giedr jimo nematyti. Netenka steb tis, kad tokiose s lygose kai kas atsiduria prieš nyki pagund galvoti ir tarti an min t abe-jon : kam skelbti dabar pilnutin s demokratijos samprotavimus..

Ta iau ir tokiomis aplinkyb mis negalima atsisakyti laisvos Lietuvos vizijos, o dabartin pagunda nususukti nuo valstybinio ir visuomeninio gyvenimo verta yra didelio d mesio, nes tai yra pavojaus signalas. Pavojaus, kad žmogus gali tolti nuo valsty-bini ir visuomenini klausim . Pavojaus pasiduoti degradavimo faktui ne tik profesijoje, bet ir galvojime. Pavojaus, ypa iai jau-nesniam, prisiimti gyvenamos aplinkos demokratines mintis kaip galutinai atbaigtas, suakmen jusias ir toliau nebekintamas. To-kiose aplinkyb se žmogus nustoja buv s s moningas pilietis, nu-stoja siek s pažangos valstybiniame gyvenime. Tai jau asmeny-b s sekl jimas ir siaur jimas.

Tam pavojui pašalinti, pilietinei s monei ir asmeny b s ga-lioms išlaikyti gyvoms reikalinga pastanga išlaikyti savyje inte-lektualin dom jim si valstybinio gyvenimo problemomis; pa-stanga t problem svarstymu palaikyti savyje intelektualin bud-rum , išsaugoti minties dinamizm .

Demokratijos problema svarbi b simai Lietuvos valstybei. Bet ji n ra tik išimtinai lietuviška ir tik su Lietuvos valstybe su-

sijus. Ji yra visuotin . Ir visuotinai aktuali. . Tiesa, niekas demokratijos neginija ir prieš ją nepasisako. Demokratija pripažįstama kaip savaime suprantamas pozityvus dalykas. Tai jau skirtingi žmonės demokratijos žodyje regi skirtingą turinį. Skirtingai demokratiją supranta ne tik Rytai ir Vakarai.

Jei dienos vykiai demokratinuose kraštuose parodo, kaip ne visada juose stengiamasi realizuoti demokratijos idealą, tai toki vyčiai nėra ženklas, kad tiems kraštams demokratija netinka. Greičiau tai ženklas, kad demokratijai netinka tie žmonės — arba demokratiją blogai suprastami, arba neturintys demokratiniam reikalavimui visuomeniniu nusiteikimu.

Smoningas ir kritiškas žvilgsnis demokratijos idealui ir jo vykdymui konkrečiose sąlygose, o taip pat save yra pirmasis žvilgsnis sveikus valstybinius santykius.

Kuriamiai miniamieji pažadinti yra skiriami ir jais skelbiami valstybės pagrindiniai samprotavimai vardu PILNUTIN DEMOKRATIJA .

*

PILNUTIN DEMOKRATIJA pasisakymai yra kolektyvinio svarstymo vaisius. LAISV, juos pirmą kartą skelbdamas 1954-1955, pažymėjo, kad tai LFB Studijų Biuro išvados. Daugelis asmenų savo kritika ir konstruktyviais siūlymais atidavė savo dalį pasisakymams apie pilnutiną demokratiją. Daugiausia betgi juose galima rasti dr. Antano Maceinos idėjas ir Vytauto Vaitiekūno formulavimus .

Šitas kolektyvinis pasisakymas yra atsiradęs iš jinių pirmųjų Lietuvos. Artimiausia atarima — tai Lietuvos Fronto valstybinių santvarkos svarstymai Lietuvoje vokiečių, okupacijos metu. Kovotojai už valstybės atstatymą stengėsi turėti prieš akis ir tos valstybės gyvenimo būto vaizdą. Pogrindiniame LAISV buvo svarstomi kaimai kurie valstybinio gyvenimo klausimai. O visa tada paruošta sistema buvo palikta nepaskelbta.

Antra atarima buvo ankstesnis kolektyvinio svarstymo vaisius — deklaracija ORGANIŠKOSIOS VALSTYBĖS KRY-

B , paskelbta 1936 NAUJOJOJE ROMUVOJE. Pastaroji deklaracija savo ruožtu buvo atsir musis ir išpl tojusi daugel id j , kurias individualiai buvo skelb ankstesni protai — labiausiai kun. PR. B YS, prof. ST. ŠALKAUSKIS, prof. K. PAKŠTAS, kan. prof. F. KEM ŠIS.

Pasisakymus " pilnutin demokratij " tenka vertinti kaip nauj žingsn lietuvi pastangose ir kelyje tobulesn demokratijos supratim , kuriame pirmatak kai kurios id jos yra aug , išpl totos ir papildytos ar pakoreguotos naujais proto bei gyvenimo patirties laim jimais. Tame pat k rybiniame kelyje regime ir šio leidinio skaitytoj , svarstant ir ple iant savo akiratyje demokratijos id jas.

*

Jausdami pagarb visiems demokratin s minties ugdytojams praeityje, norime ypa iai kreipti žvilgsn du toje netolimoje praeityje visuomen s minties formuotojus, ORGANIŠKOSIOS VALSTYB S K RYB deklaracijos dalyvius, bolševizmo kankinius —

DR. PRAN DIELININKAIT, sociologijos docent , XX Amžiaus dienraš io redaktori , Kriš ioni Darbinink S jungos vien iš aktyviausi vad -kovotoj , ir

DR. IGN SKRUPSKEL , publicist , žurnalo Židinio ir dienraš io XX Amžiaus vyriausi j redaktori .

Pagerbti j šviesiai veiklai, smurtu užgesintai, ir skiriame š PILNUTIN DEMOKRATIJ leidin .

LAISV REDAKCIJA

PILNUTIN DEMOKRATIJ

Valstyb ir kult ra

Valstyb , asmuo ir kis

Valstyb , išeivija, antvalstyb

Valstyb ir valdžia

Valstyb ir šeima

Valstyb ir demokratija

Pilnutin s demokratijos id j

raida Lietuvoje

*DEMOKRATIJA IR
KULT RA*

Kult ros ir religijos sritis yra ypatingai glaudžiai susijusi su žmogaus asmeniu. Tod l demokratijoje asmens pirmenyb , kuri šiuo atžvilgiu prasta vadinti s žin s laisve, kult ros ir religijos srityje yra labiausiai b - tina, labiau kaip betkurioje kitoje žmoni gyvenimo srityje.

Totalizmas yra baisus ne tik tuo, kad paneigia politines laisves bei teises ar kad pajungia žmog kio bei technikos vyksmui. Totalizmas, svarbiausia, baisus ypa iai tuo, kad ver ia asmen prisiimti jam svetimas paži ras, sistemas, net meno stili . Totalizmas sakin ja k - r jams, kas ir kaip turi b ti kuriama. Totalizme valdan i j paži ros bei nusistatymai yra ne tik k rybai negatyvinis matas, kurio nevalia peržengti, bet ir pozityvin norma, k r jui privali savo k riniais patvirtinti, išaiškinti ir skleisti.

Totalizmas pasmaugia k rybos laisv dvejopu b du: drau-

džia visk , kas nesutinka su generaline linija, ir sako vis kult ros k ryb rikiuoti pagal generalin s linijos šablon . Šitas *sakin jimas, kas ir kaip turi b ti kuriama, ir sudaro tik r j kult rinio totalizmo esm .*

Kai valstyb pradeda sakin - ti, kas ir kaip turi b ti kult - roje daroma, tada ž sta betkuri k rybos laisv , asmuo tampa valstyb s rankiu, valstybei priklausan iu ne tik kaip darbo j ga, bet ir savo dvasia, kaip valstybini paži r reišk jas.

Demokratine valstybe taip pat nebuvo ir nebus visai viskas leidžiama net ir kult - ros k ryboje. Visada bus dalyk , kurie bus varžomi. J apimtis ir pob dis priklauso nuo tautos tradicij , jos dvasios ir kult ros lygio. Ta iau niekada

*demokratija neleidžia asmens
pavergti valdan i j
paži roms.*

Demokratija, nors ir neteikdama asmens pasireiškimui abso liu ios laisv s, galina asmen

laisvai apsispr sti ir pagal š apsisprendim kurti ir veikti. Demokratija *reikalauja, kad valstyb nespr st ir ne sakin - t kult rinio gyvenimo turinio.*

Tod l demokratijos vykdy - mas kult ros ir religijos srity - se valstyb je yra pats svarbiau - sias. Politin ar socialin demo - kratija be kult rin s demokra - tijos t ra demokratijos vadas.

KULT RA IR PASAUL ŽI RA

Kiekvienas kult rinis k ri - nys, — vistiek, ar jis bus filo - sofinis, ar meninis, ar pedagogi - nis, — yra ne kas kita, kaip betkurios žmogiškosios id jos apipavidalinimas. Ta iau kiek - viena žmogiškoji id ja savo ruožtu turi daugiau ar mažiau, ryški ar neryški pasaul ži - rini bruož , t bruož , kurie kyla iš žmogaus atsakymo b - ties ir gyvenimo tikslo klausi - m . Taigi ir kiekvienas kult ri - nis k rinys yra daugiau ar ma - žiau pasaul ži rinis. Pasaul - ži ra ir žmogiškoji k ryba yra to paties žmogiškojo asmens iš - raiška.

Nepasaul ži rin s kult ros n ra ir negali b ti.

Ta iau kaip tiktai tod l, kad kult ra yra esmingai susijusi su pasaul ži ra, kult ros k ryba priklauso s žin s laisv s sri iai. S žin apima žmogaus sitiki - nimus, jo filosofij ir religij . Taigi pasaul ži ra yra s žin s turinys. Tod l s žin s laisv reiškia ir pasaul ži ros laisv .

Savo ruožtu pasaul ži ra n - ra tik vidinis žmogaus sitiki - nimas, n ra tik jo žodis, bet ir jo darbas bei gyvenimas.

Žmogus nori ir turi pagal sa - vo sitikinius ne tik m styti, bet ir gyventi. Jeigu tad valsty - b skelbia sitikininim laisv , o neleidžia ši sitikininim reikšti asmens ir bendruomen s gyve - nime, tokia valstyb s skelbiama sitikininim laisv t ra laisv s apgavyst . Sia prasme negali - ma nepasipiktinti kai kuri de - mokratin mis besiskelbian i politini grupi s žin s laisv s supratimu, pagal kur s žin s laisv tereškia laisv s žin je, bet ne laisv sitikininim prak - tik gyvenime.

Politin ar kitokia grup — skelbdama s žin s laisv ir kar - tu darydama prieras , jog toji

s žin s laisv nereiškia, “kad Bažnyia, panaudodama autoritet ir žmoni religinius sitikinimus, kišt si ir daryt savo politik , t politik vest mokykl , socialinius žmoni santykius”, — galvoja ir elgiasi nedemokratiškai. Jos skelbiamoji s žin s laisv t ra laisv s fikcija, nes skelbti s žin s laisv ir sykiu neleisti su savo pasaul - ži ra eiti kult rin (mokykla) ir socialin (socialiniai santykiai) gyvenim yra, Jules Simono žodžiais tariant, “melas akims dumti”. Savo s žinei, savo vidaus pasauliui žmogus iš kitur laisv s nereikalingas, nes žmogaus vidaus pasaulio jokie išoriniai varžtai nepalie ia. D l vidaus pasaulio laisv s valstyb neturi ko pasakyti. Žmonija, kovodama d l s žin s laisv s, kovoja ne d l laisv s s žin je, bet d l laisv s s žin s dalykams gyvenime, d l *laisv s pagal savo s žin gyventi ir kurti*.

Savo sitikinimus reikšti *žodžiu* šiandien leidžiama visose demokratin se valstyb se. Bet turi ateiti laikas, kada savo sitikinimus, kiek jie nepažeidžia kit laisv s, bus galima laisvai reikšti ir *darbu*. Objektvinis kult ros ir religijos gyvenimas

yra s žin s laisv s dirva, kurioje valstyb negali nieko saukti. Kaip valstyb negali apspr sti žmogaus s žin s, taip lygiai ji negali apspr sti n iš s - žin s kylan i darb bei institucij . Jei valstyb yra nekompetentinga žmogaus s žin s srityje, tai ji lygiai nekompetentinga ir s žin s objektyvacij srityje.

Objektyvini pasaul ži rini darb bei institucij laisv yra tikroji s žin s laisv s prasm . Šia prasme s žin s laisv turi b ti demokratin s valstyb s gerbiama ir saugoma.

PASAUL ŽI RA IR ŠVIETIMAS

Demokratin valstyb , gerbdama ir saugodama s žin s laisv meno ir mokslo k ryboje, su didesniais sunkumais praktiškai nesusiduria. Neturi taip pat sunkum s žin s laisv vykdydama ir religini bendruomeni , j apeig bei organizacijos atžvilgiu. Tie sunkumai atsiranda paprastai jaunimo švietimo bei aukl jimo srityje. Nors demokratin s konstitucijos ir laiduoja t vams pirmenyb s teis spr sti, koks aukl jimas turi

bet teikiama jo vaikams, — praktiškai dažniausiai pati valstybė stengiasi sigyti švietimo bei auklėjimo monopolį. Vienur tatau vykdo per valstybinį mokyklų tinklą, privatinė nerengdama, kartais joms net mokyklos teisė nepripažindama. Kitur tatau vykdo netiesiogini būdu, nesiimdama mokyklos monopolio, neskelbdama valstybinės mokyklos pirmenybę prieš privatinę, bet privatinę mokyklą palikdama jos pačios likimui, jos išlaikymą palikdama jos laikytojams, tiksliau — lankytojams. Tatau vertina šeimas, ypatingai mažiau pasiturinčias, naudotis valstybės mokyklomis, nors tai eit nekart prieš tautos žinias. Taip praktiškai yra pažeidžiamas tautos teisėtasis noras savo vaikus auklėti tiems sau patinkamos pasauliečių rosdvasia. Dėl to:

Ši pagrindinė išsė žinias laisvės vykdymo einanti tautos teisė spręsti savo vaikų auklėjimo kryptį turi būti ne tik konstitucijoje rašyta, bet ir praktiškai vykdoma.

Ruošdamas žmogų gyvenimui, ugdymas savaime reikalingas tam tikro nusistatymo tiek paties žmogaus, tiek gyve-

nimo atžvilgiu, — reikalingas pasauliui ir rosi. Nepasauliui riniis ugdymas yra negalimas. Todėl ugdomasis veikimas turi būti atliekamas tik veiksniais, kurie šiuo atžvilgiu yra kompetentingi — tautos ir jos pasauliui riniis bendruomenės.

Šalia šeimos ugdymas paprastai vyksta mokykloje. Mokyklos ugdymas yra, kitoks ir negali būti, pasauliui riniis. Pasauliui riniis jis yra ne tik tuo, kad mokykloje d stomi religijos ar dorovės dalykai, bet, svarbiausia, tuo, kad pasauliui ra persunkia daugiau ar mažiau visus d stomuosius dalykus ir visus su auklėjimu bei lavinimu susijusius pedagoginius darbus.

Naujaisiais laikais iškilusi kova dėl konfesinės mokyklos yra kova ne dėl dviejų ar trijų savaitinių tos ar kitos religijos pamokų mokykloje, bet dėl pačios mokyklos ugdomųjų principų, dėl ugdymo grindimo pasauliui riniis laisve.

„Dėl to vieno fakto, kad d stoma tikyba, mokykla dar netampa suderinta su Bažnyčios ir krikščioniškosios mokyklos teisėmis ir verta katalikų auklėti-

niams lankyti. Tam tikslui b - tinai reikia, kad visas d stymas ir mokyklos santvarka, mokytojai, programos ir knygos kiekvienoje mokslo šakoje b t tvarkoma pagal krikš ioniš k j dvasi " (Pijaus XI encikl. "Divini illius Magistri", liet. vert. 336 pslp.). Pasaul ži ra mokykloje turi b ti ne namis, bet visk apim s ir visk tvark s šeimininkas. Sve io teis s pasaul - ži rai mokykloje yra ir pasaul - ži ros ir demokratijos pažeidimas. Teisingai Pijus XI kitoj vietoj pastebi, kad "formalus palaikymas vieno tikybos mokymo, ir tai dar nekompetentingiems asmenims kontroliuojant bei varžant, o kituose ideologiniuose dalykuose planingai ir su neapykanta kalbant bei veikiant prieš t pa i tityb , niekuomet negali suteikti tikintiesiems pasiteisinimo motyv laisvai pritarti tokiam religij griauan iam mokyklos tipui". (Encikl. "Mit brennender Sorge", liet. vert. 489 pslp.).

Mokyklos pasaul ži rin pri gimtis savai me nustato, kas gali ir turi spr sti mokyklos ugdom j krypt , jos dvasi . Pati demokratin valstyb , b dama pasaul ži riškai neutrali, tai

yra visoms pasaul ži roms vienodai taikydama s žin s laisv s praktik , suprantama, tokiu sprend ju negali b ti. Mokyklos ugdom j krypt , jos dvasi kompetentingai nustatyti tegali mokini t vai. Tik t vus arba j pasaul ži rines bendruomenes galinus spr sti mokyklos turinio reikalus, bus patikrintas s žin s laisv s vykdymas vienoj iš pa i reikšming j jos reiškimosi sri i .

ŠVIETIMO ORGANIZACIJA

Valstybei esant nekompetentingai spr sti mokyklos aukl jam j krypt ir jos dvasi , savai me aišku, reikalinga sukurti toki švietimo bei aukl jimo organizacij , kuri galint t vus vykdyti iš j s žin s einan ius mokyklinius uždavinius, kuri betgi atsižvelgt ir valstyb s teises mokyklos srity. Valstyb n ra tik mokyklos kio ved jas. Kai kurie mokyklos turinio ir jos dvasios dalykai negin ijamai yra tiesioginis valstyb s mokyklinis r pestis, pvz. bendras švietimo lygis, mokykl tinklas, einam j dalyk programos, tautinis aukl jimas, valstybingumas, žodžiu,

švietimo bei aukl jimo organizacijoje yra neišvengiamas iš s žin s laisv s vykdymo einan- i t v teisi ir iš bendrosios gerov s einan i valstyb s teisi samb vis.

Kaip t v ir valstyb s teis s švietimo bei aukl jimo organizacijoje praktiškai gali b ti derinamos geriausiu b du, nepažeidžiant n katros šalies?

Geriausia, kad mokyklos laikytojas b t mokini t vai, praktiškai — t v pasaul ži rin s bendruomen s. Valstyb s kompetencija: nustatyti bendr - j lavinimo dalyk program ir priži r ti jos iš jim ; priži - r ti mokyklos tautin aukl jim ir valstybingum ; nustatyti mokytoj cenz ir mokyklos patalp sveikatos s lygas; nustatyti mokykl tinkl ir priži r ti bendr švietimo pad t; steigti valstybines mokyklas jokiai pasaul ži rinei bendruomenei nepriklausan i t v vaikams arba tose vietose, kuriose pasaul ži rin s bendruomen s savos mokyklos bet kuriais sumetimais nelaikyt .

Ta iau kol m s mokyklin s organizacijos idealas bus pasiektas, praeis laiko. Šiame per-

einamajame tarpsnyje valstyb s ir vietos bei veikmens savivaldybi laikomose mokyklose ugdom j krypt t vai sprendžia tuo b du, kad valstyb periodiškai (kas 10 met ar kitais laiko tarpais) atsiklausia t v d l mokyklos krypties. Kuri mokyklos krypt kurio mokyklinio rajono t v dauguma pasirenka, toji mokyklos kryptis tame rajone iki naujo t v balsavimo yra privaloma. Ta iau jei keli komplekt mokykloje susidaryt bent vienas komplektas kitos mokyklin s krypties mokini , tai tasai komplektas ir turi b ti skiriamas šios krypties mokyklai. Tuo b du b t vykdyta pasaul ži rin s mažumos t v s žin s laisv .

KULT ROS SAVIVALDYB

S žin s laisvei praktiškai vykdyti šalia vietos bei veikmens savivaldybi demokratin valstyb turi sudaryti s lygas ir kult rinei savivaldybei susiorganizuoti. Kaip seni nija, vals ius, apskritis yra vietos savivaldyb s tam tikros kompetencijos vienetai, kaip žem s kio r mai, pramon s r mai yra veikmenin s savivaldyb s

tam tikros kompetencijos vienetai, lygiai taip atskiros pasaul ži rin s bendruomen s turi b ti kult rin s savivaldyb s tam tikros kompetencijos vienetai.

Kult rin s savivaldyb s kompetencijai turi atitekti religijos ir kult ros, pirmiausia mokyklos, reikal tvarkymas.

Reikia apgailestauti, kad Lietuvos nepriklausomyb s pradžioje, sprendžiant švietimo organizacijos reikal , žymus vaidmuo buvo skirtas vietos savivaldyb s kompetencijai, bet visiškai buvo išleista iš aki kult rin s savivaldyb s kompetencija; išleista iš aki , kad kult ros srityje valstyb s kompetencija, anot J. Messnerio, t ra "paremiamoji, bet ne kuriamoji."

Ateities Lietuvos konstitucija turi aiškiai nustatyti ne tik kult rin s savivaldyb s kompetencij , bet ir pagrindinius jos organizacijos d snius: kiek nari pasaul ži rin s bendruomen turi tur ti, kad gyt bendruomen s teises, t. y. kad tapt kult rin s savivaldyb s vienetu; koku b du negausios pasaul ži rin s bendruomen s turi b ti galintos sudaryti kult rin s

savivaldyb s vienet ; kas ir kaip tampa pasaul ži rin s bendruomen s nariu; ar galima likti šalia bendruomeni .

Negausios pasaul ži rin s bendruomen s gali b ti galintos b ti kult rin s savivaldyb s vienetu arba sutardamos bendrai reikštis, arba pagal susitarim prisid damos prie kurio esan io kult rin s savivaldyb s vieneto.

Pasaul ži rin s bendruomen s nariais yra pilnateisiai krašto gyventojai, kurie valstyb s nustatyta tvarka, periodiškai gyventoj atsiklausiant, laisvu noru pasisako priklaus tai ar kitai pasaul ži rinei bendruomenei. Tos pa ios pasaul ži rin s bendruomen s nariais laikomi ir nario nepilname iai vaikai.

Suprantama, žmogus yra laisvas ir jokiai pasaul ži rinei bendruomenei nepriklausyti ir kult rin je savivaldyb je nedalyvauti. Tai yra s žin s laisv s sritis, ir bet kuri šioj srity žmogui daroma prievarta b t nusikaltimas pagrindinei demokratinei laisvei.

Priekaištas, kad kult rin savivaldyb gali sukurti valstyb

valstyb je, yra nesusipratimas. Kaip nesukuria valstyb s valstyb je vietos savivaldyb ; kaip valstyb s valstyb je nesukuria veikmens savivaldyb , — taip lygiai ir kult rin savivaldyb negali valstyb s valstyb je sukurti.

Be jokio pagrindo taip pat yra pravardžiavimas kult rin s savivaldyb s valstybini l š pasidalinimo “kromeliu”. Pati valstyb l š nekuria. Ji l šas tik iš gyventoj surenka ir jas administruoja.

Jeį valstyb surinkt iš gyventoj l š dal gali skirti vietos savivaldybei, jei kit dal gali skirti veikmenin ms savivaldyb ms, tai lygiai taip valstyb atitinkam dal gali skirti ir kult rinei savivaldybei.

Kas gali gin yti, kad kult ros savivaldyb s reikšm asmens laisvei ir bendrajai gerovei b t menkesn kaip vietos ar veikmens savivaldyb s!

Nat ralu, kad valstyb s skiriamos kult rinei savivaldybei l šos b t naudojamos atsizvelgiant pasaul ži rini bendruomeni nari kiekio proporcijos.

Be abejojimo,

kult rin s savivaldyb s su-naudojam l š atžvilgiu valstybei priklausio tokia pati prieži ros teis , koki valstyb turi vietos ar veikmens savivaldyb s l š atžvilgiu.

KULT ROS VISUOTINUMAS

Tautos kult ringumo lygis priklausio nuo pla i j tautos sluogsni kult ringumo. Nelai kysime kult ringu krašto, kuris tur s vien antr žymesn mokslinink , rašytoj , meninink , bet kurio gyventoj didžioji dalis bus neraštinga ir svetima kult ros k rybai. Mokslas bei menas n ra tik tautos išrinkt j privilegija, bet paio tautos gyvyb s s lyga.

Išlaisvintoje Lietuvoje turi b ti sudarytos s lygos mokslas bei meno k rybai pasiskleisti per vis krašt , ir ji turi b ti prieinama visiems tautos sluogsniams.

Tam turi pad ti mokykl ir kit kult ros staig vienodas paskirstymas per vis krašt , užuot jas telkus tik atskiruose centruose. Tam turi pad ti ir gabi j atranka mokyklose. J. Mausbachas teisingai pastebi, kad “ypating tautos asmen

rengimas yra s lyga kiekvienam žymesniam istoriniam gyvenimui ir kiekvienai kult ros pažangai". Bet k r j negalima pagal reikal išsimokslindinti kaip amatinink , nes k r jas su savo talentu gimsta. Užtat juo labiau reikia pasir pinti sudaryti s lygas k r jo gimtiesiems gabumams išsiskleisti. Neturi ž ti n vienas lietuviškasis talentas.

Nepasiturintieji jaunieji talentai turi gauti viešosios paramos savo moksliniams ar meniniams gabumams subrandinti. O savo mokslinė ar meninė k - ryba pasižym j asmens turi b ti galinti atsidi ti tik savo k - rybai, atpalaiduojant juos nuo šalutini versl savo ir savo šeimai pragyventi.

Bebr stan i j ir bekurian - rian i j talent materialin globa yra vienas iš pagrindini kult ros fondo uždaviniai .

Kult ros lygiui kilti ir kult - ros vertyb ms pasklisti per vis taut turi pad ti ir m s augš - t j mokykl reforma, be kita ko ir ta prasme, kad augš t j mokykl paskaitos b t viešos ir visiems prieinamos ir kad augštoji mokykla brandos ates-

tato reikalaut tik išduodama augštosios mokyklos baigimo diplom .

TAUTINIS NAŠAS VISUO - TINEI KULT RAI

Tautos kult riniai santykiai su kitomis tautomis, — sav j kult ros laim jim perteikimas svetimiesiems ir kit taut kult rin s k rybos panaudojimas savajai ugdyti, — yra n kiek nemažesn s reikšm s, kaip krašto politiniai ar kiniai santykiai su kitais kraštais. Tod l reikia sudaryti s lygas žymesniesiems lietuvi mokslo ir literat ros veikalams išeiti svetimomis kalbomis, o žymesniesiems kit taut mokslo ir literat ros veikalams išeiti lietuvi kalba. Tatai reikalinga ne tik politiniams santykiams, bet ir pa iam tautin s kult ros kelimui.

M s meninink parodos turi lankyti užsienio kraštus, o savo ruožtu užsienie iai menininkai su sav ja k ryba turi b ti galinti prisistatyti m s tautai. Taip pat m s daina, m s muzika lankytis svetur, kaip lygiai svetim j daina ir muzika turi lankyti Lietuv .

Mūsų mokslininkai, rašytojai, menininkai turi būti galinti aktyviai reikštis vairiuose tarp-tautiniuose mokslo ar meno po-buviuose.

Tik šiuo keliu lietuvi tauta bus galinta sijungti visuoti-n kult r , pasinaudoti jos lai-

mjimais ir j praturtinti sa-vaisiais. *Tautin kult ra yra pats s kmingasis kelias tautai pasaul .*

Ateities Lietuvos kult rin s demokratijos uždavinys bus pa-daryti, kad šitas kelias b t laisvas ir platus.

SOCIALIN DEMOKRATIJA

Politin demokratija nustato asmens santykius su valstybės valdžia, šitie santykiai betgi t ra žmoni gyvenimo santyki visumos dalis. Tad vien politin s demokratijos žmoni gyvenimo santyki visumai tvarkyti neužtenka. Teisingai yra pasteb j s Mainco vysk. E. Ketteleris: "Nei spaudos laisv , nei draugij laisv , nei rinkim laisv , nei parlamentas, nei gražios kalbos, nei tautos suverenumas negali papen ti alkan j , pridengti nuog j , paguosti nuli dusi j , pagelb ti ligoniams". Taigi šalia asmens politini santyki su valstybe yra lygiai svarb s žmogaus santykiai su kiu. Greta politin s demokratijos išskyla socialin demokratija.

Kaip politin demokratija skelbia ir vykdo asmens pirmenyb valstyb je, taip socialin demokratija privalo asmens pirmenyb s kyje.

Socialin demokratija yra ne kas kita, kaip demokratijos principo, t. y. asmens pirmenyb s principo, vykdymas kyje.

Socialin demokratija reikalauja demokratijos principu tvarkyti vis kin gyvenim . Ji siekia galinti kiekvien krašto gyventoj b ti ne tik iš vardo, bet ir tikrov je krašto kin s gerov s dalininku.

Kaip politin demokratija - galina visus pilnateisius krašto pilie ius realiai dalyvauti krašto valdyme, taip socialin demokratija turi galinti visus kini g rybi k r jus, savininkus, vartotojus realiai dalyvauti krašto kio reikal tvarkyme.

Kaip politin demokratija jau yra panaikinusi privilegijuotuosius valdan i j luomus ir krašto politin valdži atidavusi tautos rankas, taip socialin je demokratijoje turi išnykti krašto turt susitelkimas nedaugelio rankose ir

krašto kin s gerov s dalininkais turi pasidaryti visi krašto gyventojai. Krašto gerov priklauso tautai. Ne atskiriems luomams, grup ms ar šeimoms, bet visiems krašto gyventojams drauge ir kiekvienam skyriumi, kaip bendrosios gerov s dalininkams.

Socialin s demokratijos uždavinys—krašto kin gerov padaryti visos tautos dalyku.

Ateities Lietuvoje socialin demokratija turi apsaugoti m s taut nuo tautos pajam susitelkimo tik atskir asmen ar bendrovi rankose, turi galinti tautos pajamas pasiskirstyti per vis taut . Krašto kin gerov niekados neturi b ti matuojama tautos pajam matematinu vidurkiu 1-nai galvai, nes tos pajamos faktiškai gali b ti susitelk tik nedaugelio rankose, tautos pla i j sluogsnis tik nežymia dalimi teužkliuv . Krašto kin s gerov s rodiklis yra ne pats tautos pajam kiekis, bet reali galimyb platiesiems tautos sluogsniams pasinaudoti krašto g ryb mis savo reikalams patenkinti.

Turi b ti maža toki , kurie turi perdaug, bet dar mažiau toki , kurie turi permaža.

Tod l vienas iš svarbi j socialin s demokratijos uždavini yra sudaryti s lygas kiek galima lygiau tautos pajamoms, o tuo pa iu ir krašto kin ms g ryb ms pasiskirstyti. Politin s lygib s laikais r žianti socialin nelygib yra skaudus socialinio bei kinio gyvenimo iškrypimas. Duoti žmogui teis b ti tautos atstovu ar valstyb s prezidentu, bet neduoti jam s lyg pa iam apsir pinti ir savo šeim apr pinti kasdienio gyvenimo kiniais ir kult riniais dalykais yra tik paty ios iš žmogaus.

Žinoma, krašto kinis g rybi pasiskirstymo matematin s lygib s pasiekti niekada nebus galima. Ta iau reliatyvi lygib turi b ti siekiama. Socialin demokratija turi galinti kiekvien pador , normal žmog naudotis krašto kin mis g ryb mis bent tiek, kad žmogus gal t išpl toti savo gabumus, išlaikyti bei išugdyti šeim , patenkinti savo ir šeimos kult rinis reikalus.

Žmoniško gyvenimo s lygas sudaryti visiems krašto gyventojams yra vienas pagrindini socialin s demokratijos siekim .

Žmoniško pragyvenimo lygis yra palenktas bendrajai krašto kinei gerovei: juo ši gerovė bus didesnė, juo augštesnis bus ir žmoniško pragyvenimo lygis. Savo ruožtu krašto bendrosios kinės gerovės kilimas yra susijęs su bendrosiomis tautos pajamomis: augant tautos pajamoms, kyla krašto bendroji kinė gerovė.

Tautos pajamų stangus didinimas ir krašto bendrosios kinės gerovės kilimas, nepažeidžiant asmens pirmenybės principo, yra vienas pirminių socialinės demokratijos rėpiai.

Šis rėpestis apima visus kieverslus, visas kinio gyvenimo sritis, visus kinio reiškimosi atžvilgius.

Trumpai tariant, socialinė demokratija, saugodama asmens pirmenybę kyje, tikslingai derindama privačią ir viešą iniciatyvą, skatindama kiebei gamybos racionalizaciją ir bendrosios kinės gerovės kilimą, sudarydama slyg teisingai kinėms grynėms pasiskirstyti ir lygindama socialinius santykius, siekia sudaryti materialinę gerovę žmogaus laimei ir dvasinei pažangai.

TAUTOS PAJAMŲ ŠALTINIAI

(a) Žemės kis. Nors okupuotas kiekis Lietuvos kieo struktūra, dirbtiniu būdu plėsdamas pramonę, ateities

Lietuvoje dar ilgą laiką pagrindinis tautos pajamų šaltinis pasiliks kaip buvęs žemės kis.

Todėl tautos pajamų didėjimas ir bendrosios kinės gerovės kilimas Lietuvoje pirmiausia slygojamas žemės kieo gamybinio pajūgumo išplėtimo per galimai trumpesnį laiką galimai augščiau slyg.

Tam neužtenka tik paies žemės našumų kelti, bet privalu galinti žemės kieo ir kitais atžvilgiais savo našumą bendrasias tautos pajamas stangiai didinti. Turi būti visuotinis žemės kieo ir žemės kieo technikos švietimas kininkams ir žemės kieo darbininkams. Turi būti sudarytos teisinės ir materialinės slygos pritaikyti žemės kieo gamybai bendruosius gamybos dėsnius bei metodus, taip pat modernias technikos priemones, kad paties žmogaus darbo panaudojimas žemės kyje būtų ko mažiausias. Tatai svarbu ne tik žemės kieo gamini savikainai, — mašinos

darbas visada pigesnis kaip žmogaus, — bet ir socialiniam apr pinimui.

Bolševikams sugriovus laisvosios Lietuvos žem s kio santvark , ateities Lietuvoje žem s kio santvarka turi b ti kuriama ypatingai apdairiai ir toliaregiškai. Savinink neturinti žem turi priklausyti valstyb s žem s fondui, kurs j tam tikromis s lygomis gali perleisti priva i nuosavyb . Turi b ti nustatyta žem s kio vienetui mažumo riba, kad b t užkirstas kelias paveld jimo ir kitais pagrindais skaldyti žem s kius iki kiškai netiksling vienet .

Bet Lietuvos žem s kis yra daugiau negu tik pagrindinis tautos pajam , taigi ir bendrosios kin s gerov s veiksnys. Lietuvos kininkas ir žem s kio darbininkas yra ne tik krašto pagrindini kini g - rybi gamintojai, bet ir tautos išsilaikym bei augim lemi s veiksnys. Antra vertus, Lietuvos kininko ir žem s kio darbininko gyvenimo lygis yra matas tautos gyvenimo lygiui. Tod l kininkui ir žem s kio darbininkui turi b ti sudarytos s lygos naudotis visais kult -

ros vaisiais ir civilizacijos patogumais.

(b) Mišk kis. Savo laiku Lietuvos miškai buvo vienas iš stambi j tautos pajam šaltini . Okupantui Lietuvos miškus be atodairos naikinant, ateities Lietuva tur s skirti mišk kiui ypatingai daug pastang , kad išėkvotos medienos atsargos b t per galimai trumpesn laik papildytos. Žem s kiui netinkami plotai turi b ti stangiai užželdinami mišku. Bet mišk kio apyvart sudaro ne tik mediena. Didinti mišk kio kit sri i pajamas turi b ti vienas iš ateities Lietuvos pirmaeili r pes i .

(c) Žvejyba ir laivininkyst . Laisvojoj Lietuvoj, palyginti, menkai tebuvo išnaudojamas toks svarbus tautos pajam šaltinis, kaip j r ir gl j vanden žvejyba. Ateities Lietuva šiai kio sri iai, ypatingai tolimajai j r žvejybai, turi skirti daug pastang ir j išpl sti vien reikšming j tautos pajam šaltini .

Su žvejyba ir apskritai su transportu yra susij s ir laivininkyst s išpl timas. Ger pradži buvo padariusi laisvoji

Lietuva. Išlaisvintoji Lietuva š tautos pajam šaltin tur t pirmoje eil je organizuoti. Veidu j r —ateities Lietuvos š - kis. M s krašto kin s gero v s kilim j ros veiksnys turi stipriai spartinti.

(d) Pramon . Krašto nat ralus pramon jimas yra kin s pažangos rodiklis. Lietuvos pramon be grynai kini d sni turi paisyti ir tautini reikal . Tautiniai reikalai Lietuvos pramon pareigoja: (1) ko vaisin giausiai panaudoti krašto darbo j gas, krašto specialistus, kuri ruošimas turi b ti ypatingai intensyvus, (2) išnaudoti krašto gamtinius energijos šaltinius, (3) išnaudoti krašto žaliav šaltinius.

M s pramon , panaudodama krašto darbo j gas bei energijos šaltinius, turi paversti krašto žaliavas išbaigtais geriausios kokyb s gaminiais.

Ypating krašto pramon s r š ir tautos pajam šaltin tur t sudaryti sezonin žiemos pramon , kuri suteikt darbo sezoniniams vasaros darb darbininkams, o iš dalies - galint ir savos apylink s žem s kio darbininkus ir pa ius kininkus žiemos laik produk-

tingiau sunaudoti, nei tai žem s kyje paprastai yra galima.

Pirmiausia organizuotina ir pl stina krašto žem s kio gaminius perdirban ioji, energijos tiekimo bei statybos medžia g pramon .

Pramonei b tina s lyga yra krašto elektrifikacija. Laisvojoj Lietuvoj šis uždavinys nebuvo vykdytas, ir tatau labai kliud krašto pramon j im . Elektrifikacija lygiai yra reikalinga ir žem s kio gamybiniam paj gumui pakelti ir kinink bei žem s kio darbinink kult ri niams reikalams patenkinti.

Ir krašto susisiekimo tinklo pl timas privalo elektrifikacijos. Netur dama nei anglies, nei naftos, Lietuva turi atsi remti savo vanden j g , jos gaminam elektros energij panaudodama ir susisiekimo reikalams.

(e) Kiti šaltiniai. Vienas iš stambi j tautos pajam šaltini yra vairiais pagrindais gaunamos užsienin s kilm s pajamos: iš prekybini santyki , iš tarptautinio tranzito, pagaliau, iš turizmo. Lietuva turi dideles galimybes tarptautiniam tranzitui ir užsieniniam

turizmui išpl sti. Laisvoji Lie-
tuva iš dalies ir d l išorini
kli i ši galimyb i negal jo
tinkamai išnaudoti. Ateities
Lietuva ši tautos pajam šal-
tini panaudojim turi išpl sti
iki augš iausio laipsnio.

KIO ORGANIZACIJA

(a) kio paskirtis ir jo orga-
nizacijos pagrindai. kis yra
pirmasis žmogaus k rybinis
žingsnis pasaulyje ir pirmoji
priemon žmogui išsilaikyti
gamtin je aplinkoje. Neapr -
pinusi žmogaus nei tinkamu
maistu, nei tinkamu apdaru,
nei tinkama pastoge, nei tin-
kamais apsigynimo pab klais,
pati gamta past m jo žmog
kin veikim . Tik per kin
veikim žmogus gali susikurti
sau gyventi tinkam s lyg , be
kuri negal t nei išsilaikyti,
nei išsivystyti.

*kio tad paskirtis — suteikti
priemoni žmogaus reikalams
tenkinti.*

Žmogaus reikal apimtis yra
plati, žmogus privalo ne pa-
prasto buvim o, bet žmo-
nišk s lyg visose gyveni-
mo srityse, kin s veiklos pa-
skirtis — sudaryti medžiagin

atram žmoniškam gyvenimui.
Iš vienos pus s, kis turi pa-
tarnauti žmogui savo k no
reikalus tenkinant, iš antrosios
— jis turi pagelb ti žmogaus
dvasiai reikštis mokslo bei me-
no k riniais, bendruomen s,
religijos ir valstyb s organiza-
cijomis bei institucijomis, žo-
džiu,

*kio pagrindiniai uždaviniai
yra apr pinti žmog medžia-
giškai, kad gal t reikštis jo
dvasin k ryba.*

Kiekvienu atveju kis yra
palenktas žmogui. Kiekvienu
atveju kis yra tarnybinio po-
b džio. Žmogus — jo asmenyb
ir jo kult rin k ryba — yra
augštesn s vertyb s nekaip
kis. Nuo žmogaus atitr k s,
kis paklysta ir virsta nepras-
mingu. Žmog paverg s, kis
virsta nužmoginimo priemone.

*kio organizacijos vienas iš
tiksl — lenkti k jo pagrin-
dini uždaviniai kryptimi ir ap-
saugoti žmog nuo kio pirmen-
nyb s.*

Kad demokratijos bendrasis
principas gal t b ti vykdy-
tas žmogaus santykiuose su
kiu, kad asmuo ir kyje tu-
r t pirmenyb , netapdamas
priemone kiui, reikalinga to-

čia kio organizacija, kuri, iš vienos pusės, apsaugot asmen nuo pavergimo kiui, iš antrosios, apsaugot ir pat k nuo palaidos, savivališkos, tik grobuoniško pelno geidimo skatinamos priva ios iniciatyvos, apsaugot ir pa i priva i iniciatyv nuo pavergimo valstyb s biurokratiniam etatizmui.

Tokios kio organizacijos pagrindinis principas — bendrajai gerovei palenkta privati iniciatyva.

kio organizacija, kurioje kininkavim apsprendži s principas yra ne žmoni reikalus tenkinti, bet, neži rint niek , tik ko daugiau pelno gauti, socialinei demokratijai yra nepriimtina. Niekas neturi teis s savo nuoži ra šeimininkauti t ja savo pajam dalimi, kuri n ra b tina normaliai gyvenimo eigai palaikyti.

Pelno pertekliaus pajungimas visuomeninei tarnybai yra vienas iš socialin s demokratijos uždavini .

(b) Privati nuosavyb . Ji yra diegta pa i žmogaus prigimt . Teigdami, kad žmogus yra augštesn vertyb už daikt-

t , turime daikt žmogui palenkti iki tokio laipsnio, kad jis tapt žmogaus nuosavybe, kad jis tapt jo daiktu. Privatios nuosavyb s d snis kyla iš paties žmogaus asmens. Nuosavyb yra asmeniškumo išpl timas daikt pasaul . Kur tik žmogus deda pasaul savo darbo, savo r pes io, savos širdies, kitaip sakant, savo asmens , ten jis apvaldo žem , j padarydamas sav .

Tur ti nuosavyb s yra prigimtoji žmogaus teis .

Neigti nuosavyb , reiškia neigti žmogaus asmeniškum ir jo laisv . Antra vertus, pripažinti ir ginti priva i nuosavyb reiškia pripažinti ir ginti ne pat nuosavyb s daikt , bet j turint asmen , kuris, tik gal damas k savo tur ti, gali pasijusti es s žem s valdovas. Be nuosavyb s žmogus yra netikras ir nesaugus. Jam gresia nuolatinis pavojus patekti kio vergijon.

Ta iau kaip tik d l to, kad nuosavyb s teis yra susijusi su žmogaus asmeniškumu, ji yra visuotin . Kiekvienas žmogus yra asmuo, kiekvienas turi jaustis pasaulyje laisvas ir

saugus, todėl kiekvienas turi šita turėti. Nuosavybės asmeniškas yra jos visuotinio pagrindas.

Socialinė demokratija siekia nuosavybę suvisuotinti. Turi išnykti beturčiai, kaip politinė demokratijos yra išnykę beturtiniai.

Socialinės demokratijos idealas — žemas grybes paskirstyti taip, kad kiekvienas būtų pakankamai. Nuosavybės principas, kaip kad ir laisvė, yra visuotinis. Jis derinamas tik tam ar kitam, bet visais. Visi turi turėti nuosavybę, nes visi yra asmenys. Todėl nuosavybė turi būti visiems prieinama ne tik teoretiškai, bet ir praktiškai.

Tačiau žemas grybi kiekis yra aprašytas. Jis nėra ir niekada nebus tiek, kad kiekvienas galėtų turėti ne tik pagal reikalą, bet ir pagal savo užgaidas. Pripažindami tad nuosavybės visuotinumą, turime pripažinti ir nuosavybės normavimą. Nes jeigu vienam bus leidžiama turėti per daug, tai kitas visiškai nieko negalės turėti. Nuosavybės normavimas yra esmingai susijęs su jos visuotinumu.

Nuosavybės telkiamasis vienoje rankose turi būti normuojamas.

Teisingai H. Gilson yra pastebėjęs, kad „gamta ir Dievas duoda žmonėms privačios nuosavybės tiek, kiek reikia gyvenimui. Tačiau labai dažnai atsitinka, kad kai kuri gobšumas nuskriaudžia kitus. Viskas, kas peržengia reikalo ribas, nekyla nei iš gamtos, nei iš Dievo, bet iš statymo. O statymu, kuri išleido žmones, manydami, kad jis teisingas, galima atšaukti arba pakeisti kitu, teisingesniu statymu ... Todėl ir statymo pripažinta privati nuosavybė gali būti statymo aprašyta tam, kad tie, kurie turi prigimtą nuosavybės teisę, galėtų nuosavybę gauti. Niekas neturi prigimtos teisės duoti manos saiku, jeigu kitam jos nebelieka vieno. Trumpai tariant, privačios nuosavybės teisė neturi virsti pateisinimu, kai kuri žmonėms kinams privilegijoms, jei šios privilegijos atima kitiems teisė nuosavybės“. („La Vie Intellectuelle“, 1946 m. 11 nr. 14 psl.).

(c) Viešojo nuosavybės. Esama kai kurių sričių, kuri privati nuosavybė prilygsta as-

mens ar grup s monopoliiu. O tokios kio srities g rybi b tinumas platiems tautos sluogsniams ver ia tuos sluogsnius b ti priklausomus nuo t g rybi priva i savinink . Kas savo rankose turi kasyklas, miškus, susisiekim , energijos šaltinius, pinig emisij , stamb j kredit , tas tuo pa iu yra tos kio srities nekar nuotas karalius. Be t dalyk platieji tautos sluogsniai apsieiti negali, tod l yra veriami nusilenkti t kio sri i priva i savinink reikalavimams.

Socialin demokratija reikalauja, kad tokios kio sritys b t tvarkomos viešosios nuosavyb s pagrindu. Su j nuosavybe susijusios pernelyg didel s galyb s negalima pavesti privaiom rankom be pavojaus bendrajai gerovei. Tod l tam tikros kio sritys turi b ti vieš j institucij žinioje.

Ateities Lietuvos demokratin valstyb turi suvalstybinti ar suvisuomeninti: pinig emisij , stamb j kredit , draudim , susisiekim , energijos šaltinius, vandenį, žem s gelmi turtus, miškus.

(d) Kooperacija, kio orga-

nizacija, ypatingai socialiniu atžvilgiu, bus juo tobulesn , juo daugiau bus savinink ir juo mažiau bus toki , kurie kin veiksni s jungia tik savo pa i darbu. Šia prasme ypatingai tenka vertinti kio organizacijoje kooperatinio principo išpl timas. Kooperacija yra svarbus veiksnys krašto kapitalui lygiau pasiskirstyti. Vis pirma, kooperacija, padalindama peln tarp daugelio kooperatyvo nari , vykdo t kin d sn , kuris reikalauja, kad ko mažiausia b t toki , kurie nieko neturi. Antra, kooperacija padaro kooperatyvo narius jo bendrasavininkais, taigi kin veiksni s jungusiais ne tik savo darbu, bet ir savo nuosavybe. Tre ia, kooperacija galina smulk j kapital sutelktiniu b du ir nepažeidžiant asmens pirmenyb s principo atlikti didelius kinus bei socialinius uždavinius gamybos, prekybos ir kredito kyje. Lietuvoje, kur apie stamb privatn kapital išvis sunku galvoti, kooperatinis kio organizacijos kelias yra pats tikrasis.

Ateities Lietuva kooperatinio kio organizacijos principui

vykdyti turi skirti ypatingo palankumo ir paskatinimo.

(e) Valstybės s vaidmuo. Krašto kio organizacijoje valstybės s vaidmuo yra keliais atžvilgiais reikšmingas. Pirmiausia, valstybė turi saugoti, kad privati kin iniciatyva neatsikreipt prieš bendrąjį gerovę. Privačios iniciatyvos palankumas bendrajai gerovei nėra pasiekiamas asmens laisvės, kaip kad pirmu pažvelgimu tautai gali pasirodyti. Atvirkščiai, privati iniciatyva tam ir palankiama bendrajai gerovei, kad būtų apsaugota asmens laisvė.

Toliau, valstybė turi derinti atskiras kio šakas pagal bendrąjį krašto kin programą.

Pagaliau valstybė turi derinti krašto kin su tarptautinio kio padėtimi ir jo raida. Krašto kin šiandien daugeliu atžvilgių yra priklausomas pasaulinio kio. Tik tam tikrai abiejų s veikos pusiausvyra gali patikrinti sveiką krašto kin plėtojimąsi. Žodžiu,

socialinė demokratija reikalauja, kad valstybė kreiptų privatai iniciatyvą bendrosios gerovės link, kad prižiūrėtų atskirą kio šaką plėtojimosi har-

moningum ir apsaugot krašto kin nuo netikslingos investicijų ir kad padėtų krašto kin susiderinti su tarptautiniu kinu.

KIO TARPININKAI

(a) *Prekyba.* Krašto kin s gerovės s vietin ar užsienin vartotoj pasiekia per prekybos organizaciją. Prekybinis monetas, be grynai kin s reikšmės, turi ir socialinę, nes tarnauja žmogaus reikalams apraizinti.

Vidaus prekybos tinklo uždavinys yra kuo pigiau vykdyti prekių pristatymą vartotojui. Tam pirmiausia reikalinga iš prekybos organizacijos išjungti nebentini tarpininkai. Juo tobulesnė bus prekybos organizacija, juo bus trumpesnis ir tiesesnis, taigi ir pigesnis gaminių kelias nuo gamintojo vartotojui.

Praeityje lietuviai permaža yra domėjisės prekybos kinu. Ateities Lietuva šioje kio srityje daug kin turės pradėti nuo pamatų. Vienas iš didelių prekybos organizacijos uždavinių bus išugdyti lietuvių prekybininko tradicijas, profesinę etiką, prekybinis žiningumą, tiesumą, paslaugumą.

M s tarptautines prekybos organizacija, turint prieš akis tarptautinio kinio apsi jungimo pastangas ir ryšium su tuo galimas tarptautini main naujas s lygas, tur s b ti labai ap sukri, lanksti, kompetentinga. Nors Lietuvos kini santyki su kitais kraštais tikslas visada pasiliks tas pats, kaip buv s, — palankiausiomis s lygomis kituose kraštuose pirkti savajame krašte negaminam kio g rybi ir palankiausiomis s lygomis parduoti kitiems kraštams sav j gamini pertekli tautos pajamoms padidinti, — betgi kiškai apsi jungusi Europos region ar net kontinent galimas laisv tarptautini main kelias pareikalaus iš m s tarp tautin s prekybos organizacijos ne tik surasti palankiausias pirkimo-pardavimo rinkas, bet ir nuolat bud ti, kad Lietuvos kio kryptis derint si su kit krašt kio raida ir kad Lietuvos gaminiai savo lygiu ne tik neatsilik , bet ir pralenkt savo varžov gaminius.

kiui ir rinkoms tirti steigti nas specialus institutas.

(b) *Valiuta ir kreditas.* Krašto kinei gerovei kilti yra b tinas valiutos pastovumas. Lietu-

vos piniginio vieneto santykis su kitomis valiutomis turi lengvinti Lietuvos kinius mainus su kitais kraštais. Valiutos tvarkymas turi skatinti krašto kin gamyb .

Kraštui atstatyti ir krašto kio gamybiniam paj gumui išvystyti reikalingas kreditas. Ypatingai turi b ti išpl stas ilgalaikis kreditas žem s kiui, pramonei, statybai.

kiui kredituoti pla iu mastu pritrauktinas užsieninis kapitalas.

Pirmiausia tur s b ti pritrauktas kio atstatymui finansuoti tarptautinis kapitalas. Taciau joki atveju užsieninis kapitalas negali tur ti pirmenyb s prieš krašto kapital ir joki atveju užsieninis kapitalas negali b ti imamas monopolini koncesij kaina.

Ypatingai skatintinas išeivijos kapital investavimas Lietuvos k.

Išeivijos kapitalui patraukti turi b ti sudarytos palankiausias s lygos.

(c) *Mokes iai.* J uždavinys yra duoti valstybei pajam , veikti krašto kio vystym si,

lyginti kines naštas. Socialiniu požiūriu teisingiausi yra tiesioginiai progresyvūs pajam mokesiai.

Skriaudingi yra masinio vartojimo prekių akcizų mokesiai. Juos moka prekių vartotojas. Masinio vartojimo prekių, kaip degtukai, druska ir pan., vartotojas yra kiekvienas krašto gyventojas, nežinantis, kokios jo pajamos būtų. Taigi visokių akcizų mokesius didžiuliais dalimis turi sumokėti ne žmogaus pajam dydis, bet jo būtini pragyvenimo reikalai. Kad ir labai nepasiturinti gausi šeimų akcizų mokesius turi sumokėti apie tiek pat, kaip turtingi. Socialinė demokratija tokios neteisingos mokesčių sistemos negali toleruoti.

Bet akcizas yra pateisinamas ir reikalingas prabangos prekių ir prekių, kurios vartojamos ne iš reikalo, bet iš pomėgio, kaip alkoholis, tabakas ir pan.

(d) *Susisiekimas*. Vienas iš reikšmingiausių tarpininkų yra krašto susisiekimo tinklas. Tiesa, krašto keliai tarnauja ne tik kitiems tikslams, bet pagrindinis susisiekimo reikšmė yra kinio pobūdžio.

Susisiekimo tinklas turi vienodai apimti visą kraštą. Pagrindines susisiekimo linijas sudaro lygoja tarptautinis tranzitas, krašto pramonės centrai, pajūris ir valstybės sostinė. Susisiekimo tinklas turi būti taip su tvarkytas, kad visi Lietuvos pakraščiai būtų surišti su sostine ir su pajūriu. Sostinė susirišimas su pakraščiais galins pastaruosius pasinaudoti kultūros dalykais, kurie paprastai teuztinkami krašto sostinėje. Tada bus ypatingai svarbu Vilniaus kraštui, kurio kinis, dar labiau kultūrinis asimiliavimasis ateities Lietuvai sudarys nemažą rėpę. Krašto susisiekimo tinklo bendroji kryptis pajūrio link yra svarbi ne tik kinui, bet ir mūsų tautos dvasiai. Ateities Lietuva turi sudaryti visas galimas sąlygas mūsų tautai jei jau ir netapti jėga tauta, tai bent artimai su ja susigyventi ir jėga tautos savybi išsiugdyti.

DARBAS IR UŽDARBIS

Darbas yra žmogaus fizinis bei dvasinis jo veikimas kitoms nors pagaminti. Tačiau toks žmogaus veikimas yra neatsiejamas nuo žmogaus asmens.

Dirbdamas žmogus veikia kaip asmuo. Žmogaus darbo ryšys su žmogaus asmeniu yra esminis. Todėl žmogaus darbas nėra prastai prasmė. Žmogaus darbo esminis ryšys su žmogaus asmeniu išskiria žmogaus darbą iš prastini prekių kategorijos.

Žmogaus darbas turi būti matuojamas ne vien tik kiniumatu.

Neteikdama žmogui gyventi pakankamą sąlygą, pati gamta spiria žmogą dirbti, pasidirbti ir užsidirbti viską, ko žmogiškajam gyvenimui reikia. Žmogus pats savo protu ir savo rankomis stato savo pasaulį.

Darbas tad yra vienintelis tikras žmogaus apsirpinimo šaltinis.

Be darbo žmogaus vertas apsirpinimas yra ne manomas. Dar labiau be darbo ne manomas sveikas socialinis gyvenimas. Kas gyvena nedirbdamas, tai iš tikrųjų gyvena svetimu darbu. O gyvenimas iš svetimo darbo yra parazitinio pobūdžio ir griauja pačius socialinio gyvenimo pagrindus. Žmogus turi pareigą sujungti pasaulio apvaldymą. Antra vertus, pati so-

cialinė ir kio santvarka turi pareigą patikrinti žmogui darbo galimybes.

Socialinė demokratija kiekvieną darbingą pareigoja darbui ir kiekvienam darbingajam patikrina darbo galimybes.

Kadangi viskas, ko žmogaus gyvenimas privalo, kyla iš darbo, todėl darbas socialinėje srangoje stovi augščiau už tai, kas iš jo kyla. Kiekvienas kio gaminys yra trumpesnio ar ilgesnio, sunkesnio ar lengvesnio, sudėtingo ar nesudėtingo darbo vaisius. Taigi darbas yra viską, ko žmogui reikia.

Kapitalas yra daugelio veiksmų objektyvuotas darbas. Tačiau pats darbas, kaip tiesioginis žmogaus reiškimasis, — fizinis ar dvasinis, — yra augštesnė vertybė už kapitalą. Todėl

socialinė demokratija vykdo darbo pirmenybę kyje.

Socialinė demokratija visų pirma atsižvelgia dirbantį žmogą, darbo sąlygas, uždarbą, poilsą. Kapitalo apyvarta turi būti palenkiama žmogaus darbo pirmenybei. Todėl socialinė demokratija reikalauja darbovietės rengti taip, kad jos patenkintų dirbantį žmogą sveikatos ir

gyvybės saugumo reikalavimus, kad fabrik statyba būtų pritaikyta ne tik gamybos procesui, bet ir gamybos vykdaniam žmogui. Todėl gamybos technikai tobulai turi būti trumpinama darbo diena ir darbo savaitė. Jeigu technikos pažanga galina gamybos tempą padidinti ir apsirpinti per trumpesnį laiką, tai toks gamybos laiko laimėjimas turi trumpinti darbo valandas, kad darbininkui likt daugiau laisvalaikio savo šeimai ir kultūros reikalams.

Socialinė demokratija kiekvienam atveju reikalauja, kad darbiniojo fizinis bei dvasinis mokėjimas atnaujinti būtų skirtas pakankamas laisvalaikio minimumas. Laisvalaikio problema yra viena iš svarbiųjų socialinės demokratijos problemų. Ji turi būti tinkamai praktiškai sutvarkyta. Laisvalaikis darbiniojam turi būti tikro atsivimo proga.

Socialinė demokratija reikalauja, kad moters darbas būtų vienodai atlyginamas, kaip ir vyro. Yra neleistinas išnaudojimas mokėti moteriai pigiau tik dėl to, kad ji moteris. Jeigu moteris yra priversta uždarbiauti, ji turi gauti tokį patį atlyginimą,

kaip vyras.

Tačiau pagrindinis socialinės demokratijos siekimas darbiniojo žmogaus reikalą atžvilgiu yra teisingas uždarbio nustatymas.

Darbininkijos kova naujaisiais laikais esmė yra ne kas kita, kaip kova už teisingą darbo atlyginimą. Bet uždarbis, kaip ir pats darbas, yra atremtas žmogaus asmenis ir todėl nematuotinas vieno kio matu. Uždarbis, kaip kad ir darbas, apsprendžiamas žmogaus reikalais. Kaip darbas nėra prastin prekė, taip ir uždarbis nėra tik darbo jėgos kaina. Uždarbis teisingas bus tik tada, kada jis bus pagrįstas darbiniojo reikalais patenkinimu. Tačiau savo prigimtimi uždarbis yra priemonė žmogui apsirpinti pragyvenimui. Todėl uždarbio kiekis turi būti apskaičiuojamas ne pagal darbo rankų pasiūlą — paklausos taisyklę ir ne pagal darbiniojo pagamintą gaminių kainą, bet pirmiausia pagal paties darbiniojo reikalus. Šie reikalai yra sudėtingi. Jie apima patį dirbantį, jo profesijos bei kultūros reikalus, jo šeimos reikalus. Todėl apskaičiuojant uždar-

b reikia imti pagrindan daugel aplinkybi .

Dirban iojo uždarbis turi b ti tokis, kad jo užtekt tinkamai apr pinti paties dirban iojo ir jo šeimos reikalus.

Kalbant apie uždarb , reikia skirti du dalyku: darbdavio mokam darbo atlyginim dirbaniajam ir socialinio apr pinimo fondo mokam dirban iojo šeimai pried . Jei dirban iojo darbo atlyginimas, prašok s savo minimali norm , vairuos pagal dirban iojo darbo r š , profesin pasirengim , darbo staž , sugeb jimus ir kitus asmeninius privalumus, tai minimaliosios atlyginimo normos visiems vienodo darbo ir vienod pareig darbininkams turi b ti vienodos. Visi žmon s yra lyg s, visi gyvena toje pa ioje žmogiškoje tikrov je, vis reikalai maždaug tie patys. Kiekvienam reikalingas pakankamas maistas, tinkamas butas, tinkamas apdaras, knygos, laikraščiai. Visiems tad reikalingas vienodas minimalus darbo atlyginimas, kad gal t savo bendriausius reikalus patenkinti.

Ta iau b t neteisinga, kad nustatant minimalias atlyginimo normas, neb t atsižvelgia-

ma dirban iojo einam j pareig , jo profesijos reikal . Minimaliosios atlyginimo normos turi apimti ir profesijos bei pareig reikalus. Dirbantysis turi b ti galintas tinkamai eiti savo pareigas, neatsilikti nuo savo specialyb s naujausi laim jim .

Minimalios darbo atlyginimo normos turi b ti tokios, kad atlyginimo pakakt dirban iojo maistui, drabužiams, butui, kasdieniams kult ros ir profesijos bei pareig reikalams.

Savaime suprantama, socialinio apr pinimo fondo mokami šeim priedai turi b ti visiems vienodi, priklausomi tik nuo šeimos nari kiekio.

Be abejojimo, ir minimaliosios atlyginimo normos ir šeim priedai priklausys krašto bendrosios gerov s lygio. Bendrajai krašto gerovei kylant, turi kilti ir minimalusis atlyginimas ir šeimos priedas. Krašto bendrosios gerov s lygis turi apspr sti vis reikal patenkimo lyg . Krašto kišk ja gerove turi naudotis visi, lygiai kaip kad krašto kišk ijeji nepriekliai taip pat turi b ti visiems tautos sluogsniams galimai lygiai paskirstyti.

Tautos solidarumas varge ir laim je yra ne tik dorinis, bet ir socialinis bei kinis principas, kur socialin demokratija turi vykdyti.

DARBAS IR NUOSAVYB

Darbas ir nuosavyb yra du pagrindiniai kio veiksniai. Es m je nuosavyb kyla iš darbo, — individualinio ar sutelktnio, — ta iau savo ruožtu ji gamybos priemoni , t. y. kapitalo pavidalu s lygoja ir pat darb . Socialin demokratija darb ir kapital (nuosavyb) derina, nes tik j abiej darni s veika gali patikrinti socialin taik ir krašto kin gerov .

Darbo ir kapitalo derm yra krašto kin s gerov s ir socialin s taikos pagrindin s lyga.

Darbo ir kapitalo sandoros pagrindai labai teisingai yra išreikšti taisykle: “nec res sine opere nec opus sine re existere potest” (nei kapitalas negali b - ti be darbo, nei darbas be kapitalo). O abudu darnioj s veikoj turi tarnauti žmogaus reikalams.

Darbo ir kapitalo darniam bendradarbiavimui pasiekti viena iš s lyg yra darbinink

bendrininkavimas darbdaviams mon tvarkant.

Darbas turi organiškai susijungti su kapitalu ne tik darbo atlyginimo pavidalu, bet ir darbininkams bendrai su savininkais kompetentingai sprendžiant mon s veikimo reikalus.

Darbo ir kapitalo santyki tampa kyla ne d l to, kad dirbama svetimam ir svetimomis gamybos priemon mis. Darbas svetimam ir svetimomis gamybos priemon mis savaime n ra nei blogas, nei išvengiamas. Bloga yra tai, kad gamybos priemoni nuosavyb , iš vienos pus s, dažnai yra visiškai nuasmen jusi ir anonimiška, iš antrosios — darbininkija nepasitiki mon s vadov sugeb jimais, j gera valia darbinink atžvilgiu. Dirbti svetimam ir svetimomis gamybos priemon mis, kai pasitikima savininko sugeb jimais vadovauti, darbininkui netaip prieš šird . Bet kai n ra pagrindo pasitik ti, kai dirbantieji mon s vadovyb je mato tik tam tikr biurokratin aparat , atsiranda darbo ir kapitalo tampa, dirban iuose sukyla nepasitik jimas; jie nori, kad mon s tvarkyme dalyvaut ir j aplinkos žmon s, kuri su-

geb jimais ir gera valia jie pasitiki.

Nenat ralus dirban iojo atskyrimas nuo gamybos priemoni kelia darbo ir kapitalo santyki tampa .

T atskyrim dirbantieji išgyvena ne ta prasme, kad jie n ra nuosavyb s dalininkai, bet ta prasme, kad jie, negalidami žvelgti mon s tvarkym ir jame dalyvauti, negali nugal ti savo tarimo, kad savininkai juos skriaudžia ir išnaudoja. Tod l reikia panaikinti ši žaling gamybos priemoni nuosavyb s ir darbo skirtyb . Darbininkas nori ir turi gauti teis reikšti savo vali mon s reikalais. Darbininkas teisingai nenori b ti tik tvarkomas bei apr pinamas objektas. Jis nori b ti atsakingas ir atitinkamais atvejais sprendimuose dalyvauj s subjektas. mon s rutina, darbo drausm neturi b ti darbininkui iš šalies primesta, bet turi išaugti iš pa ios mon s darbo bendruomen s. Išmincingai organizuota mon s darbo bendruomen gali s kmingai pašalinti daugel vietini sunkum ir praskaidrinti mon s darbo ir kapitalo santykius. Tod l reikia leisti dirbantiesiems

patiems tiesioginiu b du sujungti mon s vadovavim , pažvelgti jos gamybos bei apyvartos eig , tarti savo saistant žod mon s veikimo reikalais.

Darbinink bendrininkavimas moni tvarkyme yra viena iš b tin prielaid darbo ir kapitalo sandorai.

Savaime suprantama, kad platesni kaip atskiros mon s darbo ir kapitalo santykiai ir apskritai kin s problemos turi b ti kompetentesni dirbanij ir savinink bendr institucij bendrai sprendžiami.

SOCIALINE KIO SAVIVALDYBE

(a) *Profesin kio bendruomen .* Bendras darbas kelia žmon m nemažiau bendr reikal , kaip kad bendra gyvenamoji vieta. Bendras darbas, ypatingai bendra darboviet jungia žmones tam tikr darbo bendruomen :

per mon s darbo bendruomen profesin kio bendruomen .

Tie patys uždaviniai, kuriuos atskiros mon s r muose vykdo

mon s darbo bendruomen , atskiroje kio šakoje tenka atlikti profesinei kio bendruomenei. Taigi profesin kio bendruomen yra labai svarbus socialinio bei kinio gyvenimo veiksnys. Profesinei kio bendruomenei turi r p ti ne tik atlyginimo politika, ne tik darbinink teis s ir reikalai, bet ir krašto bendroji kin gerov , kurioje kryžiuojasi vairi socialini bei kini j g interesai: ne tik darbo, bet ir kapitalo, ne tik darbinink , bet ir savinink , ne tik gamintoj , bet ir vartotoj , ne tik krašto kio, bet ir tarptautinio kio. Profesinei kio bendruomenei turi r p ti ne tik gamyba, bet ir gamini realizavimas, derinant ir pa i gamyb ir gamini realizavim su bendr ja krašto kio programa ir bendr ja kine gerove. Nors atskiros krašto kio šakos veikia savarankiškai, bet jos turi derintis tarpusavyje ir su bendr ja krašto kio programa. N viena krašto kio šaka, laisvai vykdydama savo uždavinius, negali visiškai atsipalaiduoti nuo viso krašto kio krypties bei uždavini , kaip lygiai ir nuo tos kio šakos tarptautin s raidos.

Be to, profesinei kio bendruomenei turi r p ti savosios kio šakos prieauglio profesinis paruošimas, profesin etika, darbo s lygos, minimaliosios atlyginimo normos, laisvalaikio tinkamas išnaudojimas.

Profesin kio bendruomen yra pašaukta savo srityje derinti darb ir kapital , taip pat ir kitas kinio gyvenimo priešybes, kad kinis veikimas vykt vis kio veiksmi darnioje s -veikoje bendrosios krašto kin s programos r muose, stangiai keldamas krašto kin gerov .

Profesin kio bendruomen apjungia ir darbininkus ir savininkus, kaip kad mon s darbo bendruomen . Profesin kio bendruomen yra visos bet kurios kio šakos organiška bendruomen , apimanti ir darb ir kapital . Klas s yra socialinio bei kinio gyvenimo faktas. Ir jeigu klasi negalima panaikinti, tai galima ir reikalinga jas derinti.

Vienas iš profesin s kio bendruomen s uždavini — išveisti iš kio santyki klasi kov ir ugdyti klasi bendradarbiavim bei solidarum , kuriant vis klasi bendr kin gerov .

(b) *Profesin s kio bendruomen s organizacija*. Profesinei kio bendruomenei organizacin pavidal turi suteikti socialin s kio savivaldyb s organizacija.

Duoti profesinei kio bendruomenei ne tik sveik pozityv turin , bet ir tinkam organizacin išraišk yra vienas iš pagrindini socialin s demokratijos uždaviniai .

Profesinis susiorganizavimas lig šiol ir savo turiniu ir savo pavidalu buvo daugiau darbo ir kapitalo kovos išraiška, užuot buv s j sandoros pagrindu. Ši yd nebuvo išvengusios ir tos m s socialin s kio savivaldyb s užuomazgos, kuri prekybos, pramon s, amat r m , žem s kio r m , darbo r m pavidalu tur jome laisvojoje Lietuvoje. Ateities Lietuva socialin s kio savivaldyb s organizacij turi gr sti darbo ir kapitalo derme, turi j išpl sti visas kio sritis ir visus kio veiksnius.

Visos kio šakos turi tur ti savo profesin s kio bendruomen s savivaldybin organizacij . Socialin s ir kio savivaldyb s organus turi sudaryti atitinkamos kio šakos darbinink

ir savinink atstovai. Po lyg j skai i demokratiniu b du periodiškai išsirenka skyrium darbininkai, skyrium savininkai. Renkamuosius kandidatus gali darbininkai pasi lyti darbdaviams ir darbdaviai — darbininkams.

(c) *Valstyb s kio taryba*. Atskir kio šak savivaldyb s savo ruožtu sudaro valstyb s kio taryb . Valstyb s kio taryboje atskir kio šak savivaldyb s turi po lygiai atstov , kuri pus yra darbinink , pus savinink .

Valstyb s kio taryba vykdo tuos pa ius uždavinius krašto kio plotm je, kuriuos profesin s kio bendruomen s plotm je atlieka atitinkamos kio šakos savivaldyb .

Be to, valstyb s kio taryba b t kompetentinga paruošti krašto kin program , laikyti kio tyrimo institut , nustatyti kio krypt , organizuoti profesin lavinim . Tarybos žinioje b t ir socialinis apr pinimas.

Valstyb s kio taryba tur t statym iniciatyvos teis . Tarp seimo ir kio tarybos turi b ti glaudus bendradarbiavimas. Seimas turi respektuoti kio

taryb kaip kompetenting socialin s ir kio srities organizm . Seimas neturi priimti socialin s ir kio srities statym , prieš tai neišklaus s d l j kio tarybos nuomon s ir argumengt .

SOCIALINIS APR PINIMAS

Socialin demokratija neb t pilna, jeigu ji apsiribot tik kiu ir jo veikime dalyvaujantiais žmon mis. Pripažindama, kad darbas yra vienintelis tikras žmogaus apsir pinimo šaltinis, socialin demokratija negali išleisti iš aki , kad žmogaus darbingumas, palyginti, yra labai apr žtas. Žmogaus darbingum laikinai apr žia arba ir visai sunaikina amžius, liga, motinyst , invalidumas, nedarbas, nelaimingi atsitikimai, apsigimimas.

Patikrinti žmogui reikalingas s lygas jo nedarbingumo atvejais yra vienas iš pagrindini socialin s demokratijos uždaviniai .

Pavojus darbingajam prarasti darbingum ir pavojus nedarbingajam prarasti darbingojo param kiekvien žmog daro nesaug d l savo rytojaus. Pa-

siturin i j tas nesaugumas taip nekamuoja kaip nepasiturinus, bet apskritai jis yra visuotinis. Kadangi nedarbingumas yra visuotinis, — jo negali išvengti nei laisvosios profesijos, nei darbininkai, nei darbdaviai, — tai ir socialinis nedarbing j apr pinimas taip pat turi b ti visuotinis: jis turi apimti visus krašto gyventojus visais svarbesniaisiais nedarbingumo atvejais. Lordo Beveridge planas šiuo atžvilgiu yra patrauklus ir kelrodiškas.

Laisvoji Lietuva socialinio apr pinimo srityje tebuvo prad jusi pirmuosius žingsnius. M s ligoni kasos ligos atvejais apr pino tik apie 70,000 savo nari ir dar apie antra tiek j šeimos nari , taigi ne daugiau kaip 5% Lietuvos gyventoj . M s draudimas nelaimingais atsitikimais liet taip pat ne daugiau kaip 5% gyventoj . 95% laisvosios Lietuvos gyventoj netur jo socialinio apr pinimo net ligos ir nelaiming atsitikim atvejais. Ogi amžiaus nedarbingumo atvejais socialin apr pinim tetur jo valstybiniai bei savivaldybiniai tarnautojai ir kariai. Kitais nedarbingumo atvejais patikrinto socia-

linio apirpinimo išviso nebuvo. Jis turėjo pavaduoti Caritas.

Ateities Lietuva turi sukurti visuotiną socialinį apirpinimą nedarbingumo atvejais.

Tai reiškia, kad socialinis apirpinimas turi būti patikrintas visais svarbesniais nedarbingumo atvejais, — ligos, invalidumo, motinystės, nelaiming atsitikimų, nedarbo, senatvės, apsigimimo atvejais, — ir visiems Lietuvos gyventojams.

Socialinio apirpinimo lėšoms sudaryti turi būti socialinis mo-

kestis. Nuo jo turėtų būti atleisti tik labai mažai pajam gaunantieji nedarbingieji ir studijuojantieji. Socialinio apirpinimo fondas turėtų būti kio tarybos žinioje.

Tik vykdydama visuotiną socialinį apirpinimą ateities Lietuva galės realiai visais atvejais patikrinti visiems savo gyventojams žmoniško gyvenimo sąlygas ir tuo būdu vykdyti pagrindinį socialinės demokratijos siekimą.

VALSTYB , IŠEIVIJA IR ANTVALSTYB

LIETUVIS LIETUVIU VISUR IR VISADA

Kad ir kaip jauki ir klestinios gerovės ateities Lietuv atstatytume, vistiek tam tikram s tautos dalis pasiliks už Lietuvos sien , tam tikra tautos priauglio dalis visada bus pasklidus pasaulyje. Ir tai n ra blogas reiškinys. Tautin s salos svetimuose kraštuose savajai tautai gali ir labai reikšming vaidmen suvaidinti. M s išeivijos vaidmuo tiek nepriklausom Lietuv atstatant, tiek ši dien Lietuvos laisvinimo kovoje, tiek tremtini gelb jimo veikloje buvo ir yra labai didel s reikšm s.

Bet kad ir Lietuv palik s ir ne Lietuvoje gim s lietuvis lietuviu išlikt visur ir visada, kad tautin s salos savo misij t v kraštui gal t s kmingai vykdyti, išeivija privalo dviej s lyg :

(a) savo gyvenamojo krašto pakantos ir atdairos vairi tautini grupi tautiniam reiškimuisi:

(b) nuolatinio organizuoto tarpusavinio bendravimo su savais tautieiais gyvenamajame krašte ir su pa iu t v kraštu.

Jau I-o jo Pasaulinio karo eigoje Amerikos prezidentas Wilsonas, redaguodamas b simosios Taut S jungos statuto projekt , buvo sakmiai pažym j s principus tautini mažum teis ms apsaugoti. Nors nevisi tie prezidento Wilsono principai Versalio sistemoje buvo priimti ir vykdomi, vis d lto eil valstybi (Albanija, Austrija, Bulgarija, ekoslovakija, Estija, Graikija, Irakas, Jugoslavija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Rumunija, Suomija, Turkija ir Vengrija) buvo pasirašiusios tautini mažum teisi apsaugos deklaracijas. Šios deklaracijos garantavo:

(a) pilietyb s pasirinkimo laisv optacijos atveju;

(b) visišk politini , teismo ir verslo teisi lygyb ;

(c) gimtosios kalbos vartojimo laisv savyb je, o atskirais atvejais ir viešosiose institucijose;

(d) vieš j pradžios mokykl gimt ja kalba, jei susidaro atitinkamas kiekis mokini ;

(e) laisv steigti savas tautines švietimo, religijjos ir šalpos staigas;

(f) teis proporcing viešosios socialin s paramos dal savo tautin ms švietimo, religijjos bei šalpos staigoms.

Po II-ojo Pasaulinio karo special s tautini mažum teisi apsaugos nuostatai nebuvo atnaujinti. Taiau Jungtin ms Tautos 1948 m. gruodžio 10 d. paskelbus Visuotin Źmogaus Teisi Deklaracij , yra visiems žmon ms garantuotos pagrindin s asmens teis s ir laisv s, ir kiekvienas kraštas yra pareigotas gerbti savo gyventoj prigimt j teis laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautyb ir j perduoti ateities kartoms. Taigi bet kuriame, o juo labiau demokratiname krašte sik r s lietuvis išėivis šiandien n ra ir negali b ti prievartaujamas nutraukti savo tautin ryš su sav ja tautine bendruomene, su sav ja tauta. Kiekvienas išėivis turi Visuotin s Źmogaus Teisi Deklaracijos garantuot savo tautinio reiškimosi teis .

Faktiškai ir šiandien ir ateityje išėivijos tautinei s monei ir tautiniam reiškimuisi pavojai gl di ir gl d s ne tiek išor je, tai yra ne tiek gyvenamojo krašto politikos metoduose, kiek paioje išėivijoje, jos pa ios nusiėikimuose ir ryžte. Tod l *ugdyti tautinius išėivijos nusiėikimus ir palaikyti jos tautinio reiškimosi ryžt yra pirmoji ir pagrindin s lyga išėivijos tautinei s monei, tautiniams papro iam s bei tradicijoms išsilaikyti ir paiai išėivijai išlikti ištikimai savo t v ir prot vi žemei.*

METROPOLIJJOS PAREIGOS IŠEIVIJAI

Net ir didžiosios tautos yra gyvai susir pinusios išlaikyti savosios išėivijos tautin gyvyb ir tam nesigaili nei materialin s, nei moralin s paramos. Juo labiau savosios išėivijos tautine gyvybe privalome susir pinti mes, maža tauta. Juk apie tre dalis visos m s tautos es s už Lietuvos sien sik r s. Nepriklausomoji Lietuva m s tautini sal lietuvybei išlaikyti maža yra dariusi pastang . O nepriklausoma Lietuvos valstyb yra tautin s kult ros ug-

dymo ir išlikimo b tinoji s lyga ne tik tautos kamienui krašte, bet ir išeivijai.

Vykdydama savo pareigas išeivijai, ateities Lietuva pirmiausia tur s susir pinti, kad lietuvi išeivija kurt si galimai didesniais kompaktiniais židiniiais. Didžiuosiuose miestuose tam reikalui turi b ti iš anksto nuži r ti rajonai (pvz. kaip Marquette Park Chicagoje, Ozone Park New Yorke ir tt.), ir juose telkiama galimai visa vietin m s išeivijos kolonija. Tik tokiuose židiniuose susidarys manomos s lygos tautie iams tarp sav s bendrauti, lietuviškajai mokyklai, lietuviškosioms pamaldoms, lietuviškosioms pramogoms, lietuvišk draugij veiklai. Tok k rim si išeivija gali vykdyti tik su metropolijos parama. Savo ruožtu pati išeivija toki kompaktini židini sudarym taip pat turi visomis savo išgal mis parenti.

Toliau, pa ioje Lietuvoje reikalingas steigti užsienio lietuvi institutas, kuris studijuot ir sekt m s išeivijos sik rim o ir gyvenimo s lygas, organizuot išeivijos iš nepatogi s lyg persik lim patogesnes, taip pat išeivijos ryšius su Lie-

tuva, r pint si gr žusi j t vlyn išeivi kurdinimu ir laikinai apsilankiusi j svetingu primimu. Kiekvienas Lietuv atvyk s išeivis gyja visas Lietuvos pilie io teises. Gr žtantieji ar tik laikinai atvykstantieji Lietuv užsieni lietuviai turi b ti laisvi nuo viz ir muit mokes i , taip pat nuo bet kuri kit svetimšaliams taikom prievoli .

Vis Lietuvos mokykl mokslas užsieni lietuvi vaikams turi b ti nemokamas. O kai kurios specialin s m s mokyklos, pvz. prekybos institutas, tur t b ti atsteigtas kurioje didžiojoje išeivijos kolonijoje. Jo išlaikymo pabrangim keleriopai atlygint m s išeivijos tautinis ind lis.

Vis lietuvi vienuolyn naujokynai tur t b ti tik Lietuvoje.

Tautin šeima yra tautos gyvybei pagrindas. Ypatingai remtina ir skatintina užsieni lietuvi santuoka su Lietuvos lietuviiais.

Pati m s išeivija savo tautinei gyvybei išlaikyti pirmuoju savo uždaviniu turi laikyti sudarym vieningos, tautiniu lietuvi solidarumu pagr stos, —

visi lietuviai yra lyg s tos pa-
ios tautos vaikai, tarp sav s
broliai, — visuotinis, visus už-
sieni lietuvius apiman ios, ma-
terialiai paj gios išėivijos orga-
nizacijos, — pasaulio lietuvi
bendruomen s organizacijos. Juo
labiau PLB or-ja reikalinga
šiandien , kai augš iausioji m -
s tautinis bendruomen s orga-
nizacija — nepriklausoma Lie-
tuvos valstyb — m s išėivijai
su sava materialine ir moraline
parama negali ateiti pagalbon ir
negal s ateiti, iki nebus išlais-
vinta.

M s išėivija yra pareigota,
nelaukiant, iki Lietuva bus išlais-
vinta, galimybi ribose vykdyti
tai, kas, Lietuv išlaisvinus,
normaliai gal s atitekti jos r -
pes i sri iai, ta iau kas tauti-
nei išėivijos gyvybei palaikyti
yra b tina jau šiandien atlikti.

PER TAUTIN SUVERENUMUM TARPTAUTIN

Žmonijos istorijoje yra paste-
bimi du iš paviršiaus ži rint ne-
suderinami, ta iau iš esm s vie-
nas su antru organiškai susij
vyksmai: (a) vis nauj taut
iškilimas nepriklausom taut
bendruomen , (b) vis didesnis

nepriklausom valstybi linki-
mas tarp sav s jungtis.

Nei senov je, nei viduriniais
amžiais valstybi sienos nesuta-
po su taut sienomis. Dažna
valstyb apr p kelet taut .
Nereta tauta buvo išskaidyta
keli valstybi sienose. Naujai-
siais laikais tautos vis labiau ir
labiau sis monino, kad jos yra
organiškai nedalomos ir kad val-
styb t ra augš iausioji tautos
organizacija, t ra forma ap-
reikšti tautos dvasiai, kalbai,
papro iams, meno bei literat ros
tautinei k rybai. Naujieji laikai
iškl ir išryškino tautos ir val-
styb s vidin ryš . Tautin ben-
druomen organiškai siekia ap-
sireikšti tautine nepriklausoma
organizacija. Tobula tautin or-
ganizacija ir yra ne kas kita,
kaip v a l s t y b , kuri suteikia
tautai ne tik regim organizaci-
j , bet ir priemoni s u v e r e n-
u m u i vykdyti. Tautos s mo-
nei atbudus, savos valstyb s
reikalas tautai darosi vis labiau
ir labiau jau iamas.

TAUTA BE VALSTYB S N RA ATBAIGTA

Tautos suverenumo id jos iški-
limas ir sitvirtinimas teis je
nuosekli nelygstamo žmogaus

asmens vertingumo sampratos išvada. Pripažįstant asmens neįlygstam dorin vertingumą, jo laisvę ir apsisprendimą, negalima nepripažinti nepriklausomybės ir tautinei individualybei, nes asmuo ir tauta yra neatskiriama viena prasme, kad kiekvienas žmogus yra ne tik bendrosios „žmonių šies“ narys, bet ir savosios tautybės apybrėžtas asmuo. Žmogaus tautinį priklausomybę savaime sutelkia žmonės vien tautinį bendruomenę, kuri organiškai siekia savo nepriklausomybę, praktiškai – manoma tik sukūrus savo valstybę.

Tautinį valstybę yra savaime išsivysčiusios tautinio suverenumo organizacijos.

Todėl kiekviena tauta turi teisę sukurti savo valstybę. Ir turbūt nebetoli ta diena, kai visos tautos bus išsivadavusios iš svetimųjų globos ir tvarkysis savarankiškai.

Savu ruožtu yra pastebimas nepriklausomų valstybių aiškus linkimas tarp savęs jungtis. Jau Dostojevskis vaizdžiai šį linkimą parodė savoje „Didžiojo Inkvizitoriaus“ legendoje:

— Žmonija savo visumoje visados siekia bėgti į tinos pasaulinį vienybą. Daug istorijoje buvo dideli tautai, tačiau juos augščiau šios tautos stovėjo, juos buvo nelaimingesnis, nes juos labiau jos pažino ir jautė visuotinio žmonijos apsijungimo būtinybę. Didieji nukariautojai, Timurai ir Džingischanai, nužėmę lyg didžiulius audros, mągindamos palenkti pasaulį. Ir jie išreiškė, kad ir nesmoningai, tačiau stipriai žmonijos visuotinio vienybės silgesnis.

Ir juos arčiau einame prieš laiką, juos šis linkimas darosi didesnis bei aiškesnis. Šiandien antvalstybinė organizacija stovi prieš mus nebe kaip keista idėja ar kaip nepasiekiamą utopiją, bet jau kaip pakankamai smoningas ir būtinas tikslas.

VALSTYBIŲ JUNGIMOSI PAGRINDAI

Reikalas valstybėms jungtis kyla iš to paties pagrindo, iš kurio kilo valstybės reikalas: iš tautinio valstybės nepajungumo patenkinti visus žmogaus reikalus. Juo kultūra kyla,

juo žmogaus reikalus tenkinti darosi painiau ir sunkiau. Ilgus šimtus met žmogui užteko valstyb s, kad ji apr pint jo reikalus. Ta iau šiandieninis kult ros išsivystymo laipsnis pa i vien valstyb jau daro nebeapg i visiems žmogaus reikalams tenkinti. Šiandien kult ra apima vis pasaul . Ji pralauž atskir taut bei valstybi sienas ir tapo visuotine. Žmogaus reikalai pasidar visuotiniai. Šiandieninis žmogus gali b ti apr pintas tik antvalstybin s organizacijos. Pats kult ros pažangos vyksmas stumia atskiras valstybes antvalstybin organizacij .

Valstybi jungimasis antvalstyb yra neišvengiama dabartinio kult ros laipsnio apraiška.

Kaip šeimai nebeapg iant patenkinti išaugusi žmogaus reikal atsirado valstyb , taip šiandien tautinei valstybei nebeapg iant žmogaus reikal patenkinti turi atsirasti antvalstyb . Ta iau kaip šeima valstyb je neišnyko, taip tauta negali išnykti antvalstyb je. Tas pats principas, kuris apsprendžia šei-

mos ir valstyb s santykius, turi taip pat apspr sti ir tautin s valstyb s santykius su antvalstybe. Antvalstyb tegali imtisi to, ko nebeapg iant tautin valstyb .

Taut bendruomen turi remtis savarankišk tautini bendruomeni buvimu.

Bet kuris tautinio prado niviavimas yra pa ios taut bendruomen s silpninimas. Taut bendruomen gali b ti stipri tik tada, kai atskiros tautin s bendruomen s bus stiprios sav ja individualybe ir iš jos kylan ia kult ra. Tautin s bendruomen s stiprumas yra taut bendruomen s stiprumo laidas. Vidinei gyvenimo sandorai kurti yra b tini išsivyst ir pilnateisiai vietainiai, kurie b t jungiami augštesnio prado, ta iau jungties, o ne sunaikinimo prasme. Tautos gali sukurti taut vienyb tik tada, kai jos pa ios bus subrendusios. Tik s moningas ir veikius savos tautos patriotas gali b ti geras ir naudingas taut bendruomen s narys.

Kad antvalstyb gal t atlikti jai tenkan ius uždavinius, ji privalo saistomojo autoriteto ir priver iamosios j gos.

Be ši dviej dalyk antvalstyb teb t moralinio pob džio ir jos patvarkymai atskir valstybi gal t b ti lengvai laužomi. Antvalstyb negali b ti paveiki savo žygiais, kol tautin s valstyb s pasilaikys sau visišk savo suverenum ir tvarkysis kartais net autarkiškai, nepaisydamos bendr j vis taut reikal .

Tam tikros dalies tautos suverenumo perleidimas taut bendruomenei yra b tina antvalstyb s paveikumo s lyga.

Ta iau dalies tautos suverenumo perleidimas taut bendruomenei dar nereiskia tautin s individualyb s ir iš jos kylan ios tautin s kult ros išsižad jimo. T a u t i n i o s a v a i m i n - g u m o i š s i ž a d t i t a u t a n e g a l i . Tauta gali atsisakyti dalies savo suverenumo, kad tuo b du jos buvimas taut bendruomen je b t suderintas su bendr ja žmonijos gerove, kurioje ji pati dalyvauja.

TAUT BENDRUOMEN S SANTVARKOS PRINCIPAI

Kaip tautin valstyb , taip ir antvalstybin organizacija tegali b ti d e m o k r a t i n . Kaip tautin valstyb yra pa-

gr sta asmens pirmenyb s principu, taip antvalstybin organizacija turi b ti pagr sta tautin s individualyb s pirmumo principu. Kaip demokratin je valstyb je asmens pirmenyb s principu pagr sta politin , kin bei kult rin valstyb s gyvenimo sritis, taip ir demokratin je antvalstyb je tautin s individualyb s pirmumo principu turi b ti grindžiama taut bendruomen s politin , kin ir kult rin santvarka. Be demokratin i princip vykdyto antvalstybin organizacija veikiai išvirst totalistin . O antvalstybinis totalizmas b t , nepalyginti, baisesnis už atskiros valstyb s totalizm . Kaip tautin je valstyb je demokratija yra b tina žmogaus asmeniui išsiskleisti, taip juo labiau demokratija b tina antvalstyb je, kad tauta savo savaimingum gal t išskleisti. Pagarba tautiniam savaimingumui, lygus vis taut vertinimas, bendr j klausim sprendimas demokratin iu b du yra pagrindiniai antvalstyb s santvarkos principai.

Bet kaip tautin je valstyb je, taip ir antvalstyb je esama dalyk , kuri jokia dauguma ne-

gali pakeisti. Tai yra nenusavinamos tautų teisės. Jokia tautų dauguma negali ši teisę vienai kuriai tautai atimti.

Demokratiniai principai antivalstybėje turi būti taikomi visoms gyvenimo sritims — politinei, kinei bei kultūrinei.

Politinėje srityje antivalstybėje turi saugoti antvalstybinį statymų vykdymą, atstatyti pažeistą teisę ir bausti kaltuosius. Tik antvalstybinio teismo sprendimu gali būti vartojama antvalstybinė prievarta.

Socialinėje srityje antivalstybėje turi atskleisti visoms tautoms keli gamtini žaliavų šaltinius. Socialinis teisingumas reikalauja, kad gamtoje esančių išteklių būtų lygiai prieinamos visoms tautoms pagal jų gyventojų kiekį ir kio reikalus. Yra antvalstybinis nusikaltimas, kai viena valstybė naikinti naikina kitių gyvulių perteklių, kai tuo pat metu kitose kaikiuriose valstybėse žmonės turi mirti badu. Antvalstybėje turi pergalėti šliūdnautiną valstybės savanaudiškumo principą, kuris šiandien tebeapsprendžia kinius tautų santykius. Vietoje šio principo antvalstybėje turi praktikuoti vi-

suotinio tautų solidarumo principą. Antvalstybėje je socialinė demokratija yra tiek pat būtina, kaip ir valstybėje.

Kultūrinėje srityje antvalstybėje turi laiduoti kiekvienai tautai kultūrinę sąskrybą, jos poldžio ir jos santvarkos laisvą pagal kiekvienos tautos apsisprendimą, paremtą tautiniu charakteriu, tradicijomis ir pažiromis.

Tautinė kultūra turi būti nepriklausoma antvalstybinė organo.

Be abejo, antvalstybėje gali atskiroms tautoms statyti tam tikrą reikalavimą ir kultūros srityje, pirmiausia visuotinio švietimo srityje. Tačiau antvalstybėje negali pozityviai nustatyti atskiroms tautoms kultūrinę sąskrybą turinio, krypties, formų ir organizacijos. Šie dalykai yra nenusavinama kiekvienos tautos kompetencija. Tik demokratinė kultūros santvarka antvalstybėje gali apsaugoti tautas nuo kultūrinio totalizmo.

VALSTYBI JUNGIMOSI KELIAS

Kaip atskiro žmogaus kelias iki valstybės organizacijos yra įsiper žemesnio laipsnio ben-

druomen s organizacijas — šeimos, gimin s, genties, — taip ir tautin s valstyb s kelias iki visuotin s antvalstybin s organizacijos nat raliai turi eiti per žemesnio laipsnio antvalstybin s organizacijas. Nat raliai pasaulin antvalstyb tenka eiti

palaiapsniui, per rajonines, regionines, kontinentines antvalstybin es organizacijas.

Savaime suprantama, *išlaisvintajai Lietuvai pirmojo laipsnio nat rali antvalstybin organizacija yra JUNG TIN S BAL TIJ OS VAL STYB S.*

VALDŽIOS DEMOKRATINIS RANGAS

Valstybės demokratiniame santvarkoje augščiaušiosios valdžia priklauso tautai. Šita valdžios kilmės demokratiniame idėjiniame laikais jau yra taip išsiskyrusi žmonėms, kad netgi totalistiniai režimai nedersta jos visai paneigti. Ir totalistinėse valstybėse konstitucijoje galime užtikrinti, kad valstybės „suverenumas priklauso tautai“. Bet tatau tik rodo, kad vienos tik konstitucinės deklaracijos apie valstybės augščiaušiosios valdžios priklausomybę tautai dar neužtenka valstybės demokratinei santvarkai sukurti.

Kad tauta savo augščiaušiosios valdžiai galėtų praktiškai vykdyti, ji privalo tam tinkamą priemonę, ji privalo valdžios demokratiniame rangose.

Pati tauta betarpiškai savo augščiaušiosios valdžios vykdyti negali. Tam ji privalo turėti organus. Kadangi valdžia yra

trirankė: viena ranka kuria teisės nuostatus (statymus leidžiamoji valdžia), antra ranka juos vykdo (vykdomoji valdžia), o trečia ranka atstato sulaužytą teisę ir baudžia kaltuosius (teismo valdžia), tai ir valdžios organai yra trejopai: statymams leisti, valstybės biudžetui nustatyti, kitoms tautos atstovybėse pareigoms bei darbams yra seimas; statymams vykdyti ir kitiems valdymo veiksmams atlikti yra vyriausybė (prezidentas, ministerijos); o pažeistai teisei atstatyti, kaltiesiems bausti yra teismas.

Totalizmas skelbia, kad „valstybės valdžia yra vienatija ir nedaloma“. Tokio nusistatymo praktines išdavas esame matę nacionalsocialistiniame Vokietijoje, jos turėta akivaizdžios Sovietų Rusijoje. Totalistinė valstybės valdžios vienatija reiškia, kad valdančioji niekingai žmonių bendrija su vienodu cinizmu gali piktnaudžiauti tiek statymų leidžiamajam, tiek vykdo-

m j , tiek ir teismo valdži . Musolinio, Hitlerio praktikuota ir bolševik tebepraktikuojama valdžios vienatijos sistema yra ne kas kita, kaip žmoni giminės istorijoje dar neb to žiaurumo tironija.

Demokratin valstyb s santvarka reikalauja, kad trilyp valdžios funkcij pob d b t atsižvelgta valstyb s institucij s rangoje. Valdžios demokratin s ranga tik tada gali sklandžiai veikti, kai nei statym leidžiamoji valdžia neviešpatauja vykdomajai, nei, atvirkščiai, vykdomoji valdžia savo galia neviešpatauja nei seimui, nei teismui. Nei seimas, nei vyriausyb , nei teismas skyrium savo galia neturi prasikišti iš kit dviej . Valdžios demokratin s ranga tik tada bus galinta sklandžiai funkcijuoti ir valstyb bus apsaugota nuo vienašališko valdžios susitelkimo arba seimo arba vyriausyb s rankose, kai seimo, vyriausyb s ir teismo s veika bus pagr sta j kompetencijos tam tikra pusiausvyra. Kitaip sakant, atieties

Lietuvos demokratin valdžios s ranga, atsir musi trilyp valdžios funkcij pob d ,

turi galinti m s taut jai priklausančiam suverenum reikšti tuo b du, kuris patikrint ne tik asmens demokratiniai teisi vykdym , bet ir seimo orum , vyriausyb s pastovum bei darbvingum , teismo kompetentingum , bei nepriklausomyb , o j vis darni pusiausvyrišk s veik .

SEIMAS, VYRIAUSYB , TEISMAS

Seimo tiesioginis uždavinys — leisti statymus, nustatyti valstyb s pajam bei išlaid s - mat , tvirtinti s matos vykdymo apyskait , kontroliuoti vyriausyb s darbus. Jeigu pirmieji seimo galios dalykai beveik vis vienaip suprantami ir vykdomi, tai d l pastarojo — seimo kontrol s vyriausybei — yra vairi nuomoni ir vairios praktikos.

Demokratin je Lietuvoje seimas vyriausyb kontroliavo tuo b du, kad kiekvienas naujas ministeris pirmininkas tur jo prisistatyti seimui su savo ministeri kabinetu, paskaityti seimui savo ministeri kabine- to deklaracij ir prašyti seim pasitik jimo. Tai buvo pradinis

pasitik jimas. Seimo astuoni atstovai gal jo kiekvienu metu teikti ministeriui pirmininkui ar kuriam kitam ministeriui interpeliacij . Jei seimas interpeliacij priimt , tai d l jos, iš klaus s vyriausy b s pasiaiškini mo, tur jo tarti vyriausybei pasitik jim . Tai tiesioginis pasitik jimo ar nepasitik jimo reiškimas. Netiesiogiai seimas gal jo pareikšti vyriausybei nepasitik jim , kiekvien vyriausy b s sumanym svarstydamas ir j atmesdamas.

Taigi demokratin je Lietuvoje vykdomoji valdžia buvo labai seimo priklausoma. Seimo ir vyriausy b s kompetencijose nebuvo pusiausvyros. Teisyb , prezidentas, susitar s su ministriu pirmininku, gal jo seim paleisti. 1923 m. tatau ir buvo padaryta, kai seimas pareišk E. Galvanausko vadovautai vyriausybei nepasitik jim . Bet kadangi ir pats prezidentas buvo to paties seimo išrinktas, be to, seim paleid s, naujojo seimo tur jo b ti perrenkamas, tai šitokia prezidento priklausomyb nuo seimo vykdomosios valdžios ir statym leidžiamosios valdžios gali s veik vienašališkai lenk seimo naudai.

Teismo galia buvo apr žta tik civiline ir baudžiam ja sritimi. statym konstitucingumas, taip pat administracijos akt teis tumas teismo kompetencijai nepriklaus . Tod l teismo vaidmuo valdžios gali s veikoje buvo minimalus.

Kol seimas savo galiai vykdyti tur jo pastovi krikš ioniš k j partij koalicijos daugum , tol vyraujanti seimo galia paken iamai funkcijavo. Bet kai tre iojo seimo sud tis tos vyraujan ios seimo galios vykdym , kad ir laikinai, padar priklausom nuo Lietuvai nelojali element , valstyb s viduje susidar tokia socialini j g tampa, kuri s moksl prieš jaun Lietuvos demokratin santvark past m jo nemaža net tikr demokrat . 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo šaknys gl d jo iš dalies vienašališkai vyraujan ioje seimo galioje.

Ateities Lietuvos demokratin santvarka šitokio valdžios gali vienašališkumo turi išvengti. Valdžios gali s veikai turi remtis j pusiausvyra. Tam yra beveik lygiai ger vairi keli .

Galima vesti greta seimo dar senat, sudarom kio ir kult - ros savivaldybi pagrindu. Senatas atsvert seimo galios vienašališkum .

Galima sustiprinti vykdomosios valdžios nepriklausomyb nuo seimo, prezident renkant paiai tautai, prezidentui pasirenkant ministerius, kuriuos seimas tvirtint, bet kurie b t politiškai atsakingi tik prezidentui. Seimas ministeriams nepasitik jim gal t reikšti tik netiesiogiai, nustatydamas smat .

Galima seimo ir vyriausybės gali pusiausvyr išlaikyti ir tuo b du, kad prezidentas b t renkamas pa ios tautos arba iš seimo ir vietos, veikmens bei kult ros savivaldybi atstov sudaryto ypatingojo susirinkimo, kad prezidentas seimui pasi lyt kandidat ministerius pirmininkus, nors seimas gal t minister pirminink ir iš savo kandidat parinkti, bet kad ministeris pirmininkas kitus ministerius pats pasirinkt ir juos tvirtint tik prezidentas ir kad seimas ministeriui pirmininkui nepasitik jim pareikšti gal t tik tuo b du, kad absoliutine vis seimo bals dauguma iš-

rinkt nauj minister pirminink . Savaiame suprantama, kad tok seim, kuris ministeriui pirmininkui išrinkti negal t sudaryti absoliutin s vis seimo bals daugumos, prezidentas tur t tur ti teis paleisti.

Kur seimo ir vyriausybės gali pusiausvyriskai s veikai išlaikyti augš iau pažym t keli tur t pasirinkti ateities Lietuva, šiandien dar peranksti galutinai spr sti. Aišku, kad vien kur j tur s pasirinkti, nor dama, kad demokratin s - ranga sklandžiai funkcijuot .

Savaiame suprantama, valdžios gali pusiausvyr išlaikyti tur s reikšm s ir teismo kompetencijos išpl timas administracijos veiksm teis tumui ir seimo priimt statym konstitucingumui.

Savo ruožtu, kad teismas, vykdydamas teisingum, b t visiems lygiai objektyvus ir teisingas, jis turi b ti ne tik kompetentingas, bet ir nepriklausomas, t. y. palenktas tik statymui ir teis j s žinei. Tod l teis tai tapus teis ju prieš jo vali iš pareig atleisti, perkelti kitas pareigas arba toms pa ioms pareigoms kit viet, paleisti pensij turi b ti ga-

lima tik statymo nustatytais pagrindais ir tvarka ir tik pagal atitinkamo teismo sprendim .

Turint galvoje, kad augš iausiojo teismo statymus aiškinamieji nutarimai turi kaip ir statymin s reikšm s ir kad aiškinamieji statym konstitucingum nutarimai saistys ir statym leidžiam j ir vykdom j valdži , bus tikslinga, kad augšiausiojo teismo teis jus parinkti prezidentas ir tvirtinti seimas.

POLITINIS SUSIGRUPAVIMAS

Žmoni politini nusistatymų vairumas reikalauja, kad demokratin valstyb patikrint asmeniui (1) teis tur ti savo nuomon d l valstyb s demokratin institucij s rangos, d l valstyb s uždaviniai ir j vykdymo b d , ir (2) galinti asmen t savo nuomon viešai reikšti ir teis tu demokratinu b du vykdyti.

Savaime suprantama, kad vienod politini nusistatym žmon s sudaro politines grupes. Politin s partijos yra valstyb s demokratin s s rangos integra-

li dalis. Kur iš valstyb s gyvenimo politin s partijos išjungiamos, ten tuo pačiu iš valstyb s gyvenimo išjungiamas ir politin laisv . Antra vertus, kai tautos politinis susigrupavimas labai gausus ir susmulk j s, yra didelio pavojaus paiai demokratinai santvarkai, yra didelio pavojaus bendrajai gerovei b ti palenktai grupiniam, o kartais net tik asmeniniam interesui.

Lietuvos paskutiniame demokratiname seime buvo atstovaujama ne mažiau kaip dešimt politini sambiri : krikščioni darbinink (Darbo Federacijos) (5), krikščioni demokrat (15), Klaipodos krašto vokie i partij bloko (Landwirtschaftspartei ir Volkspartei) (5), Lietuvos lenk (3), socialdemokrat (15), tautinink (3), kinink liberal (kinink Partijos) (2), kinink krikščioni (kinink S jungos) (10), valstie i liaudinink (kairi j liberal) (22), žyd partij bloko (5).

Jau pats vienas politini sambiri gausumas rodo, kad buv s demokratin je Lietuvoje politinis susigrupavimas buvo ydingas. M s siekimas, kad *atei-*

*ties Lietuva b t galinta išsi-
versti su juo mažesniu kiekiu
politini partij .*

Bet demokratin s Lietuvos politinis susigrupavimas nebuvo laimingas ir savo pagrind pob džiū. Jei žyd , lenk , vokie i politin s grup s buvo grynai tautinio pob džio, tai lietuvi politinio susigrupavimo pagrindas buvo pirmiausia pasaul ži rinio pob džio. *Lietuvos politin s partijos buvo kilusios ne iš tautos politini , socialini ar kini skirtybi , bet iš pasaul ži rini .* Pagrindinis m s politini partij veido bruožas buvo pasaul ži rinio pob džio. Šitokis politinis susigrupavimas Lietuvos demokratin s santvarkai nebuvo laimingas. M s politin s partijos seim ir jo rinkimus buvo paverčiusios ne tiek politini ir kini program , kiek pasaul ži rini princip rungtyni lauku. Tokiomis s lygomis negal jo tarpti nei demokratin dvasia, nei demokratin s tradicijos. Ir Lietuvos demokratin s santvarkos sužlugdymas gal jo taip lengvai vykti tik d l to, kad nebuvo subrandinta ir išugdyta tautos demokratin s mon . O tam kliud žymia dalimi ano

meto m s politinio susigrupavimo pob dis.

Ta iau, jeigu mes norime ateities Lietuvoje tikrai demokratin s santvarkos, mes turime jau dabar ugdyti m s politinio susigrupavimo reformos mint . Mes turime politin susigrupavim pirmiausia gr sti valstyb s politini , socialini , kini uždavinini ir j vykdy mo supratimo skirtyb mis. Ugdykime stipri savo asmens pasaul ži r , bet sav j pasaul ži r skirtyb mis negr skime savo politinio susigrupavimo. Jeigu Jungtin se Valstyb se vienoje partijoje gali išsitekti drauge skirting pasaul ži r žmon s, jeigu D. Britanijoje pas darbie ius ar pas konservatorius gali išsitekti drauge skirting pasaul ži r žmon s, tai kod l ateities Lietuvoje politinis susigrupavimas taip pat negal t pasekti anglosaks pavyzdžiū?

Teisyb , amerikoniškasis ar britiškasis politinis susigrupavimas s lygojami ne tik augštos politin s bei intelektualin s kult ros, bet ir *vis politini samb ri vienodo principinio nusiteikimo religijos ir jos institucij atžvilgiu*, religij pripaž stant pozityviu veiksmiu. Bet

nera pagrindo netikėti, kad ateities Lietuvos šviesuomenės pažiūra nebūt priaugusi Jungtini Valstybi ar D. Britanijos šviesuomenės politinio subrendimo lygio. Mes tremties jaunoji karta politiškai brėsdama anglosaksini aplinkoje, jau dabar yra pašauktą ugdyti mūsų politinio susigrūpavimo reformos mintį.

RINKIMAI

Politini partijų uždavinys pasilyti tautai valstybės politini uždaviniai eil pagal jų aktualumą bei reikšmingumą, pasilyti tautai uždaviniai sprendimo būdus ir pačius sprendimus. Iš politinių partijų pasilyti tautai pasirenkamas pažiūra, pagal kurias ji norėtų matyti tvarkom valstybės gyvenimą. Tautos pasirinkim nusprendžia dauguma. Tačiau demokratinėje santvarkoje dauguma nėra visagali. Dauguma nėra kompetentinga spręsti pačią demokratijos principą, nėra kompetentinga nusavinti pagrindinius asmens teisi. Kai dauguma pasiskolina demokratijos principus ar nenusavinamas asmens teises, ji peržengia savo teisi ribas. Žinomas protestant teo-

logas prof. R. Niebuhras teisingai spja demokratij "nekapituliuoti prieš daugumos išdidumą". Demokratija turi gintis ir nuo daugumos, kai ši paneigia demokratinius principus, kurie saisto ir pačią daugumą.

Skirtumas tarp daugumos ir mažumos demokratijoje yra relatyvus. Ir daugumos ir mažumos pareigos bei teisės esmėje yra tos pačios. Teisingai yra pastebėjęs S. Šalkauskis, kad "nei dauguma, nei mažuma negali valstybiniame gyvenime nusistatyti ekskliuzyvistinių būdų, t. y. monopolizuoti valdžios prerogatyvas savo naudai. Demokratinė tvarka kaip tik reikalauja, kad daugumos nauda būtų atseikta teisėtai mažumos reikalais visuotinio solidarumo dvasioje". ("Židinys", 1926 m. 8-9 nr. 41 psl.).

Ten pat S. Šalkauskis dėl pozicijos santykių su opozicija yra šiaip pasisakęs: "Pozicija privalo realizuoti nepartin valstybės valdymą, o opozicija net ir savo kritikoje turi dirbti kuriam j darbą, nurodydama vyriausybei ne tik jos klaidas, bet ir tai, kaip šitos klaidos turi būti atitaisytos". Tai yra teisingas

praktin s politikos principas, kuris ateities Lietuvoje turi tapti visuotiniu.

Kuri partij tauta parenka tam tikram laiko tarpui valstyb s politikai vairuoti, parodo rinkimai. Rinkimai yra priemon tautos daugumos valiai pasireikšti. Bet kad rinkimai iš tikr j parodyt tautos daugumos nusistatym , yra reikalingas j visuotinumumas; reikalingas j rinkimuose gal t dalyvauti visi tam tikro amžiaus sulauk ir teismo nesusiaurint teisi valstyb s pilie iai. N ra demokratijos ten, kur rinkim teis teturi tam tikra pilie i dalis. Vadinamieji cenziniai rinkimai, praktikuoti iš dalies ir Lietuvoje po demokratin s santvarkos panaikinimo, n ra demokratiniai rinkimai.

Kiekvieni demokratiniai rinkimai yra dviej dali : aktyviosios ir pasyviosios. Aktyvioji yra pats balsavimas, pasyvioji — balsuojam j pasirinkimas, tai yra laisvas kandidat statymas. Balsavimo laisv pripaž sta ir net pareigoja ir totalistin s santvarkos. Už tat pasyvioji rinkim teis totalistinėje santvarkoje yra jei ne sakmiai, tai praktiškai panai-

kinta. Kandidat statymas totalistinėje santvarkoje yra valdan iosios klikos nuoži rai paliktas. N ra tad demokratiniai rinkimai, kai rinkim visuotinumumas tetaikomas balsavimui, bet netaikomas kandidat statymui.

Bet tikram tautos nusistatymui patirti vien rinkim visuotinumumo dar neužtenka. Rink jai turi b ti apsaugoti nuo teroro ir bet kuri nemalonum d l savo pareikšto nusistatymo. Tod l rinkimai turi b ti visiškai laisvi ir slapti. Demokratija bus žalojama, jei rinkim metu rinkikai bus g sdinami arba persekiojami d l savo paži r . Maža to. Rinkimai turi b ti ir lyg s. Niekas negali tur ti skirtingos rinkim teis s d l savo pad ties, lyties ar turto. Nors ir netiesioginiai rinkimai n ra nedemokratiniai, bet tautos valios pareiškimas visada yra tikresnis per tiesioginius rinkimus.

Lietuvoje seimo rinkimai turi b ti visuotiniai, tiesioginiai, lyg s, slapti ir laisvi.

Rinkim periodiškumas yra savaime suprantamas. Bet rinkimai neturi b ti per dažni, kad neb t griaunamas institucij pastovumas ir j darbo našu-

mas. Rinkimai neturi b ti ir per reti, kad b t palaikoma gyvenimo pažanga.

Pasirenkant rinkim sistem der t sustoti ties balsavimu *už asmenis, bet ne už s rašus*. Balsavimas už s rašus yra vis d lto tam tikras balsuotojo prievartavimas. Balsuotojui atimama teis iš vis pasi lyt j kandidat laisvai pasirinkti tuos kandidatus, kuriuos jis randa vertus rinkti. Balsavimas s rašais teikia daugiau laisv s partij centrams. Balsuodamas už s rašus, rink jas turi pasitik ti partija, nes dažnai visai nepriklauso nuo rink jo, kuris iš balsuojamojo s rašo kandidat fak-

tiškai pasinaudos mandatu. Demokratin s Lietuvos rinkimuose seim visos partijos žymiuosius savo veik jus išstatydavo pirmaisiais kandidatais beveik visose rinkim apygardose. Išstatydavo tam, kad lengviau b t išrenkami už lyderio nugaros einantieji antraeiliai kandidatai. Lyderiui pasirinkus vienos kurios apygardos mandatu , nuo kit apygard eina užnugariniai kandidatai. Balsuojant už asmenis, toki reklaminiai kandidat b t išvengta ir balsuotojas b t galintas balsuoti tik už savo pasirinktus kandidatus. Balsuotojui šitoji galimyb negali b ti atsakyta.

*ŠEIMA—TAUTOS IR
VALSTYB SPAGRINDAS*

Šeima yra pirmą kartą ir pagrindinė žmonų bendruomenė. Šeima yra lėta, iš kurios išaugo ir kuria laikosi tauta ir valstybė. Šeima nėra valstybės funkcija, bet savarankiška bendruomenė, turinti teisi, kuri valstybė nei nusavinti, nei panaikinti negali. Be abejo, augštesnės kultūros gyvenime šeima savo teisi negali vykdyti vien savomis pastangomis. Jai pagalba turi ateiti valstybė. Tai jau šeimai teikiama valstybės pagalba šeimos teisi nesusiaurina, o tik sudaro sąlygas vykdyti.

Kurti šeimą, turėti vaikų, juos auklėti ir lavinti yra viena iš pagrindinių ir nenusavinamų asmens teisi.

Kad šeima tikrai būtų „tautos stiprybė bei garbės lopyšys“, kaip kad Pijus XII yra išsireiškęs ir ko mes visi turime norėti, šeima turi būti kuriama ir palaikoma pagal tam tikrus dėsnius. Šie dėsniai eina iš paties santuokos ryšio. Santuokos ryšys, esmėje būdamas meilės ryšys, privalo pastovu-

mo, nes pačioje meilės prigimtyje glūdi amžinumo noras. Laikinai meilė yra meilės išjuoka. Rišdamas dviejų asmenų gyvenimui, santuokos ryšys turi būti pagrindinis dorovingumo, nes asmuo yra dorovingumas, kitokio pagrindo (naudos ir kt.) santuokos ryšys yra žmogaus pažeminimas. Be to, šis dviejų lygių ryšys savaime siekia vaisingumą. Taigi

tik pastovai, dorovingai ir vaisingai šeima yra tautos stiprybė ir garbės lopyšys. Valstybė pareigą padėti šeimai šias pagrindines savybes ugdyti ir palaikyti.

SANTUOKOS SUDARYMAS

Santuoka priklauso žmogaus sitikinimui ir laisvė. Pvz. katalikams santuokos aktas yra sakramentas. Popiežius Leonas XIII santuokai taip nusako: „Kadangi moterys sukrėtas yra Dievas ir kadangi ji nuo pat pradžių yra tam tikras Dievo Žodžio sėkėjimo paveikslas, todėl ji turi savyje kažką švento ir religinio, kas nėra atsitiktinai atsiradęs, bet nuo pradžių gimtas; ne iš žmonių gautas, o josios prigimtyje skiepytas...

Moteryst yra šventa jau pati iš sav s, savo galia ir prigimtimi.” (“Arcanum divinae sapientiae” enc. liet. vert. 54—55 psl.). Tod l katalikas negali sutikti, kad santuokos aktas b t palenktas valstyb s galiai.

Savo ruožtu demokratin je valstyb je asmuo turi teis pasirinkti savo santuokai tok b d , kuris atitikt jo pasaul ži r ir tur t teisin s galios. Praktiškai santuokos sudarymo b das, kuris nekart sukelia painiavos ir asmeniui ir pa iai valstybei, lengvai sprendžia- mas kult ros savivaldyb s.

Santuokos akt sudarymas turi b ti pavestas kult rin savivald turin ioms pasaul ži rin ms bendruomen ms. Pasaul ži rinei bendruomenei nepriklausan i asmen santuokos akt sudarymas pavestinas atitinkamoms valstyb s staigoms.

Valstyb gali iš savo pilie i reikalauti, kad jai b t praneštas kiekvienas santuokos aktas, bet ji neturi teis s prievartauti žmogaus s žin s, versdama visus santuokos aktus daryti pas valstyb s valdininkus. Jei žmogus yra sitikin s, kad santuoka yra šventas dalykas, jis neturi

b ti ver iamas santuokos akt sudaryti ar sudaryto kartoti valstyb s staigoje, kuri jis laiko tam nekompetenting . Privalama valstybin santuoka yra nusikaltimas s žin s laisvei. Demokratin je santvarkoje privalama valstybin santuoka neturi rasti vietas.

Yra nuoseklu, kad santuokin s bylos, kiek jos lie ia pat santuokos akt , priklausyt tos pa ios kompetencijos staigoms, kuriose santuoka buvo sudaryta.

Kam žmogus pagal savo pasaul ži r patik jo savo santuokos akto sudarym , tik tas kompetentingai gali spr sti ir tolimesn santuokos likim . Tod l bažnytin s santuokos bylas turi spr sti bažnytin s staigos, civilin s — atitinkamos valstyb s staigos.

ŠEIMA VAIK AUKL JIMO SPREND JA

Jungtini Taut priimtoji Vi- suotin Žmogaus Teisi Deklaracija skelbia, kad “t vai turi pirmumo teis spr sti, koks aukl jimas turi b ti teikiamas j vaikams” (XXVI, 3). Tad valstyb , nenusikalsdama šioms pagrindin ms t v teis ms, ne-

gali versti t v aukl ti savo vaik
kus taip, kaip t vai nenori.

*T vai yra augš iausiasis savo
vaik ugdymo linkm s sprend -
jas.*

Bet kadangi pati šeima netu-
ri pakankamai priemoni savo
vaikams išugdyti, kiek reikalinga
augštos kult ros gyvenime, tai ji
privalo bendruomen s paramos.
Ši param nat raliai turi šeimai
suteikti augš iausioji tautin s
bendruomen s organizacija —
valstyb . Valstyb s pareiga šeimos
ugdomy vaik teis ne tik pagerbti,
bet ir parinti reikiam priemoni
jai vykdyti. Valstyb s teikiamos
šeimai reikalingosios vaik ugdomo-
sios priemon s turi b ti teikiamos
tokiu b du, kad nepažeist pa i
šeimos ugdymo teisi vykdymo.
Visai pagr stai ir teisingai Pijus
XI yra pasteb j s, kad “visokis
mokykl bei aukl jimo monopolis,
kuris materialiniu b du priveria
šeimas naudotis valstyb s mokyk-
lomis prieš krikš ioniškosios s -
žin s reikalavimus arba kad ir
prieš tai, kas joms teis tai ge-
riau patinka, yra neteisingas ir
nedoras.” (Encikl. “Divini illius
Magistri”, liet. vert. 324 psp.).
Ta pati išvada eina ir iš min -

to Visuotin s Žmogaus Teisi
Deklaracijos nuostato. Ši išva-
da demokratin je ateities Lietu-
voje turi b ti ne tik konstitu-
cijoje rašyta, bet ir gyvenime
vykdoma.

Mokykla yra šeimos ugdymo
prat simas. Mokykla pirmiau-
sia veikia t v vardu.

*T vai turi teis nuspr sti mo-
kyklos aukl jimo krypt ir jos
laikym si.*

ŠEIMOS PRIEAUGLIS IR JOS PAJAMOS

Kad m s tauta gal t išlai-
kyti savo gyvyb , išskleisti sa-
vo tautin k ryb ir savo kul-
t ra bendradarbiauti visuotinei
žmonijos pažangai, jai yra b -
tinias nuolatinis prieauglis. Šei-
mos vaisingumas turi b ti val-
styb s remiamas ir skatinamas.

*Valstyb turi globoti gausias
šeimas. Šeimos gausumas žmo-
gui neturi b ti kin našta.*

Šeimos medžiagin pad tis
negali smukti d l to, kad šei-
ma susilaukia vaik . Šeimos
prieauglio išlaikymas yra ne
vien t v , bet ir bendruomen s
uždavinys, nes šeimos bendruo-
men yra pagrindas ir šaltinis

visoms kitoms žmonėms bendruomenės. Šeimos prieauglio padėtis pirmiausia turi atsispindėti šeimos pajamose.

Motėris pačia savo prigimtimi yra šeimos židinio krėklas ir jo saugotoja. Jos rankose vaikauklėjimas. Labai didelė blogybė yra, kai dėl šeimos pajamų stokos motinos verčiamos uždarbiauti. Nuo to kenčia motiniškos pareigos, ypatingai vaikauklėjimas. Reikia daryti visas pastangas, kad, šeimos motinai ir neuždarbiaujant, šeimos pajamų pakakt visiems šeimos reikalams patenkinti. Gausiant šeimai, ir pajamos turi atitinkamai didėti.

Antra vertus, dirbančioji šeimos tėvo pajamos neturi būti našta jo darbdaviui. Todėl *šeimos pajamas, be dirbančiojo šeimos tėvo tiesioginio uždarbio, turi sudaryti socialinis šeimos priedas.*

Socialiniam šeimos priedui mokėti šie turi sukelti socialinio aprėpimo fondas. Tai vienas pagrindinių šio fondo uždavinių.

Mokėsi sistemoje ir kitose viešosiose prievolėse šeimos reikalai taip pat turi rasti tinkamą atspindį.

MOTINYST S GLOBA IR PAGALBA JAUNAVEDŽIAMS

Motinos namai turi aprėpinti motinas butais ir išlaikymu, jeigu jos dėl motinystės negali turėti. Motinos namai netik turi prižiūrėti nėšias, gimdyvi ir naujagimi sveikatą, bet taip pat turi organizuoti jaunimo paruošimą šeimos pareigoms.

Daugelis socialinio gyvenimo negerovi savo šaknis turi šeimos pareigų bei uždavinių nesupratime. Jei tad valstybės pareigą rėpintis žmonėms profesiniu lavinimu, tai juo labiau valstybė turi sudaryti sąlygą tinkamai jaunimui pasiruošti šeimos pareigoms.

Šeimos gyvenimo trėkumai dažniausiai atsiranda iš to, kad susipainiojęs ši dienų socialinis gyvenimas, — but, santaupe, pastovaus uždarbio stoka, — neleidžia jaunimui laiku kurti šeimos, verčia jį santuokos sudarym atidėlioti. Šiuo atžvilgiu turi atėiti jaunavedžiams pagalb socialinio aprėpimo fondas.

NUOSAVAS ŠEIMOS ŽIDINYS

Savas kampelis suteikia šeimai tvisk, padeda pagrind,

ant kurio sitvirtina tautiniai papročiai, prisirišimas prie tavyš, krašto meilė ir pagarba. Turėti nuosavą židinį yra natūralus žmogaus noras. Savas kampelis sudaro pagrindą pačiam žmogaus asmenybei išsiškleisti, jaunajai kartai auklėti, pagaliau, dvasinei, o iš dalies ir socialinei tautos gerovei tarpti.

Nepriimtina ir nepateisinama yra tokia gyvenamųjų namų statyba, kuri verčia šeimas gyventi susispaudus, be tinkamos erdvės vaikams. Tokie žmonės "skruzdlynai" yra ne tik juose gyvenantys žmonės, bet ir pačios demokratijos karsatai.

Gyvenamųjų namų statyba turi būti apspręsta šeimos židinio.

Šiuo atžvilgiu mūsų idealas yra, kad kiekviena lietuviška šeima turėtų nuosavą žemės sklypą ir namus. Materialiai nepa-

gijoms darbininkams, tarnautojams, valdininkams šeimoms valstybė turi atėti pagalbą ilgameiu kreditu ir atitinkamu žemės nuosavybės tvarkymu.

GIMIMAS NESIAURINA TEISI

Pavainiki gimimas yra, be abejo, ir doroviniu ir socialiniu požiūriu netvarkingas dalykas. Tačiau dėl šių netvarkos neturi nukęsti pats pavainikis, kuris niekuo d tas. Todėl pavainikio teisės neturi būti siauresnės kaip santuokini vaikų.

Tvėvai prisipažinus arba teismui tvėvūnustaus, pavainikis turi turėti lygias su santuokiniais vaikais teises tėvų pavardę, išlaikymą, palikimą. Suprantama, pavainikio pareigos tvėvai taip pat yra tos pačios, kaip kad ir santuokini vaikų.

TARNAS AR VIEŠPATS

Valstyb n ra asmens ar šeimos amžinink . Tik gyvenimui išsišakojus, kai nei atskiras asmuo, nei atskira šeima nebepaj g patenkinti žmogaus reikal ; kai šeimos susijung gimines; kai kis virto organizuota medžiokle, sutelktiniu žem s dirbimu arba gyvuli auginimu; kai aukl jimas pralauž šeimos sienas ir per jo gent,—tik tada iškilo naujos, galingesn s organizacijos reikallas. Tada prad jo reikštis valstyb . Ji apjung asmenis, šeimas ir gimines, bet j nesunai kino. Valstyb neabsorbavo nei šeimos bendruomen s, nei religin s bendruomen s, nei kit bendruomeni , ir j pakaitalu netapo. Valstyb visas jas tik sustiprino. Dav joms ir pa iam asmeniui apsaug , žodžiu, valstyb atsirado kaip pagalba asmeniui ir kitiems pagrindiniams visuomen s narveliams.

Pirmykšt valstyb s paskirtis — pad ti asmeniui ir šeiminei, religinei bei kitoms bendruomen ms išsilaikyti bei išsiskleisti.

Žmogus suorganizavo valstyb ne kaip savo gyvenimo tiksl , bet tik kaip vien iš priemoni savo b iai tobulinti. Tod l

ne žmogus valstybei, bet valstyb žmogui turi tarnauti.

Bet jeigu valstyb atsirado tik tada, kai asmuo, šeima ar gimin be valstyb s nebepaj g savo uždaviniai atlikti, tai nat rali valstyb s kompetencija ir turi tenkintis tik tuo, ko nebepaj gia atlikti asmuo, šeima ar kuri kita bendruomen . Valstyb s teis ir pareiga sudaryti asmeniui ir bendruomenei veikti tinkam s lyg , bet ne paglemžti j uždavinius ir stelbti j užsimojimus.

K nori ir paj gia atlikti asmuo, to nereikia pavesti bendruomenei; k nori ir paj gia atlikti šeimn , religin , profesin bendruomen , to nereikia pavesti valstybei.

Tai yra privatin s iniciatyvos d snis. Jis eina iš pa ios valstybinio gyvenimo prigimties. Jis nubr žia ribas kiekvienai valstybinei kompetencijai.

Totalistinis dsnis: “Niekas be valstyb s, niekas šalia valstyb s, viskas valstyb je ir per valstyb ”, — priešžmogiškas. Jis iškreipia valstyb s paskirt . Pagal j valstyb , užuot tarnavusi žmogui, turi jam viešpatauti. Totalistin valstyb jau nebe priemon žmoni reikalams tenkinti, bet pats žmogaus buvimo tikslas. Ji pasiglemžia visus žmoni gyvenimo uždavinius ir visas gyvenimo sritis. Totalizmas suvalstybina ne tik gyvenim , bet ir pat žmog . Demokratija yra totalizmo priešyb . Ji valstyb supranta kaip priemon asmens tikslams tarnauti.

Valstyb s paskirt pagalb ti asmeniui, šeiminei, kult rinei, religinei, profesinei bendruomenei išreiškia ir vykdo tiktai demokratin valstyb .

VERGAS AR SAU ŽMOGUS

Totalizmas žmogaus asmenkam nors pavergia: tautai ar ideologijai, rasei ar klasei, darbui ar kapitalui. Tuo tarpu demokratijoje asmuo stovi augščiau už visus žemiškojo gyvenimo pradus.

Žmogaus asmuo yra pati augš iausioji vertyb .

Demokratija ši vertyb pripažsta ir stengiasi valstyb s gyvenime j išreikšti.

Demokratijos pagrind sudaro asmens pirmumas prieš bendruomen .

Tiesa, asmuo gyvena bendruomen je. Be jos negal t nei išsilaikyti, nei išsivystyti. Ta iau tai nereiškia, kad žmogus kaip asmuo, kaip protinga ir laisva b tyb , b t palenktas bendruomenei kaip augštesniam tikslui. Bendruomen yra tik s lyga asmens gyvenimui. Ji niekad negali virsti asmens tikslu, o asmuo jai — tik priemone. Jeigu žmogus dažnai daug k bendruomenei savo laisva valia aukoja, jis tatau daro ne savo asmens atsisakymas, bet j dar labiau pabr ždamas. Bendruomenei negalima aukoti dalyk , susijusi su asmens esme, kaip s žin , sitikinimai, tiesa, dorov .

Antra vertus, bendruomen — šeimn , profesin , religin — n ra žmogui atsitiktinis dalykas, bet pa ios jo prigimties siekimas. Žmogus pa ia savo esme yra apspr stas b ti drauge su kitais. Ir šis buvimas reiškiasi bendruomenin mis formomis. Buvimas drauge asmens ne

tik nenaikina, bet j ištobulina, išskleidžia jo visuomenin pus . Pilnutinis asmens išsivystymas yra galimas tik bendruomen je. Tod l demokratija ima asmen ne atitraukt nuo kit , ne vieniš , bet gyvenant bendruomen je, siekiant bendrosios gerov s ir atsaking už savo veiklos lauk .

Demokratija, nepažeisdama asmens pirmumo, saugo šeimyn , religin , profesin bendruomen , kaip b tinas s lygas asmeniui išsiskleisti.

Demokratija žino, jog žmogus valstyb sijungia per prigimtias bendruomenes. Tarp asmens ir valstyb s stovi tarpinis bendruomen s, kurios neleidžia asmeniui sauvaliauti, o valstybei — asmens nustelbti. Prigimtoji hierarchija yra b tinas demokratin s valstyb s d s nis.

Demokratija gali b ti atremta tik tam tikr žmogaus samprat , b tent, kad žmogus yra nelygstamai vertinga asmenyb , gyvenanti ir veikianti prigimtosiose bendruomen se.

Iš vienos pus s žmogaus asmuo yra vertyb pati savimi, tod l negali b ti naudojamas

kaip priemon kam nors. Iš antros pus s, savo esme žmogus yra suaug s su bendruomene, tod l negali elgtis sauvališkai. Kur n ra šitokios žmogaus sampratos, ten negali b ti n tikros demokratijos sampratos.

Demokratija reikalauja kilni paži r žmogaus b tyb , gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo.

Demokratija reikalauja augštos dvasin s kult ros.

Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta n ra demokratiai. Demokratija n ra prigimties dovana. Ji yra kovos laim jimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiro žmogaus ir visuomen s instinktais. Tod l

aukl jimas demokratijai yra vienas iš pagrindini visuomenini uždavini .

Jeigu vienur ar kitur demokratij ištinka sunkumai, tai jie eina ne iš demokratijos princip , bet tik iš demokratijos s mon s kriz s. Asmens sampratos nuosmukis, demokratijai išaukl t vad stoka, visuomeninio atsakingumo pajautimo sumenk jimas nevienoje šalyje sužlugdo pa i demokratij . Visomis tad visuomenin s pedago-

gikos priemon mis reikia ugdyti žmoguje demokratin asmenyb .

Demokratija yra augš iausioji visuomenin vertyb .

Bet kaip tik todėl ji gali būti lengvai prarasta. Demokratija niekada nėra laimė visam laikui. Ji reikia nuolat ir nuolat laimėti.

LAISVĖ NAUVALIAVIMAS

Asmens pirmumas praktiškai gali reikštis tik asmens laisvė. Todėl asmens laisvės vykdymas yra viena iš pagrindinių demokratinės valstybės pareig . Totalizmas nekart demokratijai yra priekaištavęs, kad ji, pasisakydama už asmens laisvę, skelbianti anarchiją ir tuo būdu stumianti valstybę suirutė . Tačiau šioks priekaištas yra paremtas nesusipratimu. Laisvės principas demokratijoje yra visuotinis. Demokratinės laisvės esmė yra ta, kad tai yra laisvė visiems, ne tik tam tikriems luomams, grupėms ar asmenims. Tad jeigu kas savo laisvę naudoja piktam, kenkdamas kitiems savąją laisvę naudotis, tuo pačiu jis pats praranda teis-

s savo laisvę naudojimą . Kaip amerikiečiai vaizdingai sako, kiekvieno ranka laisvę pasibaigia ties kaimyno nosimi. Taigi

asmuo demokratijoje turėtų tiek laisvas, kiek jis pats laisvę visuotinum išpažsta ir vykdo.

Kas kitą laisvę neigia, tas pats nustoja teisėti savo laisvę . Kiekvienas kito laisvę pažeidimas iššaukia pažeidėjo laisvę aprišimą . Tas liečia atskirus žmones ir jų sambūrius. Partija, kuri neigia asmens laisvę, kuri griebiasi prievartos, susikerta su pačia demokratijos esme. Tokia partija neturi teisės naudotis demokratinės partijos laisvę.

Prievarta yra demokratijos užpuolimas.

Kaip atskiras asmuo turi būti tinojo apsigynimo teisė, taip lygiai toki pat teisė turi ir demokratija. Todėl

nedemokratinės partijos ar jos žiniai, neigt demokratinės asmens laisvės, demokratijoje neturi būti toleruojami.

Bendroji asmens laisvę gyvenime reiškiasi visa eile atskir

laisvi . Jas galima vadinti vairiais vardais, bet visos jos turi esminio ryšio su asmens pirmumu visuomenin je srityje. sitikinim laisv , kitaip dar s žin s, tik jimo, pasaul ži ros laisve vadinama, yra demokratijos ginama pirmoj eil j. Prievara sitikinim srityje yra pats didžiausias asmens pažeidimas. Iš pa ios sitikinim laisv s eina žodžio laisv . Žmogus turi b ti galintas savo sitikinimus reikšti. sitikinim laisv be laisv s juos reikšti t e - t fariz jinis laisv s paneigimas. Savo sitikinimus asmuo turi b ti galintas ne tik reikšti, bet ir vykdyti savo paties, savo šeimos gyvenime. Ši asmens laisv galima žmoni religin , kult rin , politin organizavim si. Ugdymo laisv apima aukl jim ir lavinim bei mokym , žodžiu,

asmens laisv demokratijoje reiškiasi sitikinim , žodžio, organizavimosi ir ugdymo laisve visose gyvenimo srityse.

Laisv s principas kyla iš nepakartojamo žmogiškosios asmenybės originalumo, kur atsir m s susikuria visuomen s vairumas. Visuomen n ra vie-

nalyte d l to, kad kiekvienas žmogiškasis asmuo yra kitoks.

Laisv s vykdymas demokratijoje turi paisyti šio vairumo ir j glausti valstybin santvark .

Demokratin santvarka n ra ir negali b ti uniformin . Ji turi b ti dauginga. Demokratija globoja visuomenin vairum ir iš jo kuria darni vienyb vairyb je. Vietin s, profesin s, kult rin s, konfesin s žmoni skirtyb s turi rasti vietos demokratin je valstyb s santvarkoje. Tatai pasiekiami plaiai taikant savivald valstyb s gyvenimo svarbiosiems sritims.

SAVIVALDYBINIS DAUGINGUMAS

Pastarajame šimtmeetyje beveik visi visuomeniniai uždaviniai buvo kraunami valstyb s politiniams organams. Valstybin iniciatyva, nustelbusi privatin , pasirod perdaug sustingusi ir biurokратиška, nepaj gi augštos kult ros gyvenimo išsišakojusi j reikal patenkinti. Antra vertus, visk apr pusi valstybin politini organ kompetencija buvo apsprendžiama tik politiniu poži -

riu, iš aki išleidžiant kitus požiūrius, pvz. profesinį, religinį, kultūrinį. Tuo būdu visas valstybės gyvenimas buvo kreipiamas vienašališkai. Demokratinės valstybės politiniai organai turi būti išlaisvinti nuo jiems nepakeliamos profesinio, kultūrinio uždavinio naštos, ir ši našta turi būti paskirstyta natūraliems ši uždaviniai vykdytojams — atitinkamoms bendruomenėms. Šiam reikalui turi būti sukurti atitinkami savivaldybiniai organai. Jie turi atsistoti greta politinių valstybės organų, kaip savarankiški atskiri valstybės gyvenimo srities tvarkytojai.

Trys sritys privalo savivaldos: (1) vietos, (2) viešojo bei socialinio, (3) kultūros.

Vietos reikalas savarankiškas jau seniai yra suprastas ir vykdomas. Socialinio bei viešojo reikalų srities savivaldos užuomazgą jau taip pat turėjome nepriklausomos Lietuvos kaimuose veikmeninės savivaldos

pakaituose. Ateities Lietuvoje turėtų būti sudarytos savivaldos lygos socialinei bei viešojo demokratiniam išsivystymui, apimančios visą viešojo reikalų sritį visose srityse.

Ko mažiausiai praktikuotas dalykas yra kultūros reikalų savivalda. Bet kad valstybės santvarka iš tikro būtų demokratinė ir kad asmens laisvė būtų tikrai būtinai vykdoma, ir kultūros srities reikalinga savivalda.

Demokratija galina valstybės savivaldą išsivystinti tik per viešojo bei socialinio ir kultūrinio reikalų savivaldą.

Demokratija apima visą valstybės gyvenimą. Negali likti nei vienos viešojo gyvenimo srities, kurioje demokratiniai principai būtų paneigti. Demokratija apima ne tik politinę sritį, bet ir socialinę bei viešojo reikalų sritį. Asmens pirmumo principas galioja visoms gyvenimo sritims ir jose visose turi rasti tinkamą savo išraišką. Demokratija turi būti pilnutinė.

PILNUTIN S DEMOKRATIJOS ID J RAIDA

Pilnutin s demokratijos s - j dis savo id jin mis šaknimis siekia pa i Lietuvos valstybin s nepriklausomyb s pradži . Tur b t, neatsitiktinis reiškiny s, kad t id j pirmieji skelb jai buvo veikiami Amerikos demokratijos praktikos. J la-

biausiai min tini trys: kun., paskui vyskupas Pr. *B ys*, prof. *kan. Fabijonas Kem šis* ir prof. dr. *Kazys Pakštas*. J pareikštas mintis pl tojo ir sistemino toliau jau grynai europinis protas prof. *Stasys Šalkauskis*.

1. PRANCIŠKUS B YS: APIE ŠVIETIM

Amerikos Drauge, dienraštyje, 1917 pasirod kun. Pr. Bu io eil straipsni , kuriuos Uosis (kan. F. Kem šis) išleido atskira knygele, vardu "Apie apšviet " (Chicago 1918). Ji buvo mažai paž stama Lietuvoje, bet joje buvo id jos, kurios Lietuvoje paskiau buvo žinomos kult rin s autonomijos vardu ir kurias Lietuvoje taigiai pl tojo bei skelb prof. Pakštas, sistemingai išvyst prof. Šalkauskis.

Keli pasisakymai apie mokyklos pob d — juose pakei iam tik žod "valstija" "valstyb ".

". . . Vakaruose XVI šimtme tyje sustipr jo — rašo kun. B - ys — taisykl : " cuius regio, eius religio (kieno karalija, to ir tikyba). . . Ta iau vakaruose ta barbariška taisykl gana greitai žuvo. Jos viet už m tik jimo laisv s principas. Jis sako: 'Valstyb neturi kištis religinius žmogaus sitikinimus.

Ji neplatina tik jim nei trukdo jiems'...

“... Visos dabartinės kultūringos valstybės pripažįsta tris laisves: tik jimo, spaudos ir draugij. Negalima nepripažinti trijų laisvi pamato, bent principo, kad valstybė neturi kištis į, sitikinimą, pažiūrą, nes toje srityje valstybė neturi kompetencijos. Pripažinti jai kompetenciją toje srityje yra vis vien kaip sugriauti dabartinę laisvą pamatą. Nepripažinus gi valstybei kompetencijos dvasios ir pažiūros srityje, negalima jai pavesti mokyklą, nes tos yra negalimos be pažiūros ir sitikinimo. Taigi vardan laisvą pamatą apgynimo mokykla turi būti vien privati, o ne valstybinė” (36-37 p.).

“... Valstybė, kaip ir kiekvienas reikalas, aprėpintoja, negali apsieiti be santykių su mokykla. Pirmiausia valstybė, kaip organizacija, turi teisę prižiūrėti, kad jos kas neardytų...

“... Toliau valstybė neaprepiant savo gyventojų labo, jei leistų mokyklą griauti visuomenės dora... Valstybės priedermis yra aprepianti, kad vai-

rios visuomenės dalys gražiai sugyvent... valstybė gali ir turi prižiūrėti, kad mokinimo slygos nekenktų sveikatai” (38-30).

“... Valstybinis monopolis yra negeistinas. Juk jis kyla iš vergijos principo. Jis laužo laisvo piliečio, turinio skirtingą nuo valstybės nuomonės mokslo dalykuose ir norinio jas teikti priaugančiai kartai. Jis laužo laisvą jaunąsios kartos, kad neduotų jai kitaip sutvarkyti savo žinių, kaip tik sulig valdininko pateikto kurpalio.

“Monopolis dažniausiai kenkia pačiam mokslui ir daugių dvejopai. Jau anksčiau pažymėjome, kad mokykla gali tapti politikos vergu. Ten, kur yra mokykla monopolis, jos neišvengiamai tampa politikos rėkniu... Kas nori mokyklą monopolio, tas nori, kad jos būtų ne mokslo, o politikos staigas.

“Ten, kur valstybė vienai partijai patarnauja mokyklomis, kitai partijai verčia arba apsieiti be mokyklą, arba sudėti didelius aukus joms užlaikyti, ta valstybė nedaro partijai ir piliečiui lygybės. Tokioje valstybėje ga-

lingiausios partijos žmonės vaik auklėjimas atsieina pigiau, negu neviešpataujanios partijos asmenims. Taigi tokioje valstybėje nėra piliečių ly-

gyb s. . . Gerai sutvarkyta valstybė turi taip padaryti, kad jos piliečiai neturėtų kentėti sunkiųjų už savo tikėjiminius sitikimus" (26 p.).

2. KAZYS PAKŠTAS: KULT RIN AUTONOMIJA

Pr. B. io min tos id jos konkre-
taus atgarsio rado prof. Pakšto kul-
t rin s autonomijos si lyme, kurj jis
pirm kart lietuvi visuomenei vie-
šai paskelb straipsnyje "Kult rin s
autonomijos problema" (židiny s
6-7 nr.). Pakštas ten raš :

"Rimtesnieji patriotai šian-
dien, rodos, jau pradeda supras-
ti, koks didelis pavojus gresia
m s tautai d l aštri tarpu-
savio rieten ir smulkaus su-
siskaldymo fanatiškas grupes.
Aistriai kovojama d l politini
ir ekonomini interes , bet
daug aistriau grumiamasi, kai
susiduria atskir grupi prie-
šingos pasaul ži ros. Pik iau-
sios rietenos Lietuvos seimuose
kildavo ne žem s reform svars-
tant, bet mokykl reikal pa-
lietus. Bažny ios, mokyklos ir
kitos pasaul ži rai artimos s-
taigos labiau mus suskaldo nei
muit klausimas ar socialin s
apsaugos statymai. Vaizdžiau
tariant: Lietuvos pilie iams ne-

lyginamai sunkiau susitarti d l
rožan iaus, kaip d l bulvi ar
rauginto pieno.

"Jau daugelis supranta, kad
didžiausias lietuvi nesantai-
kos šaltinis — tai pasaul ži ra.
Ta iau retai kas rimtai pagal-
vojo, kaip š reikal sutvarkius,
išmintingais statymais suregu-
liavus, kad jis nebekliudyt
tautai glaudžiau susitarti bent
pa iais bendraisiais politiniais
bei ekonominiais klausimais.
Inercija, stoka ger pavyzdži
pas m s artimuosius kaimy-
nus ir aklas prisirišimas prie
nusistov jusi tradicij ("taip
m s t vai gyveno") dar ilgai
trukdys m s valstyb s vy-
rams susirasti praktišk išeit
iš dabartinį kivir d l pasau-
l ži ros. Katalikai jau viduti-
niškai sugyvena su protestan-
tais, sta iatikiais ir sentikiais.
Ne visai blogi j santykiai ir
su Izraelio vaikais. Pik iausios

rietenos eina tarp dviej stipriausi grupi : katalik ir laisvamani . . .

“Šiandieninis m s laisvamanis dar nesizino, kas jis yra, ko jis siekia visuomen s santvarkoje, užklaustas, kokiai tikybai jis priklauso, dažniausiai pasisako es s katalikas, bet bažny ios atžvilgiu jis yra arba indiferentas, arba jos priešas. . . Kol kas beveik visi Lietuvos laisvamanijos šulai dar tebesisuka užburtame antikatalikiškos propagandos rate ir nebando aiškiau formuluoti savo pasaul ži ros. . . Kai visa j energija yra nukreipta ne sav j statyb , bet trukdym svetim o (katalik) darbo, tai iš to negalima laukti naudos tautos kult rinei pažangai, labai abejotina nauda net pa iai laisvamanijai. . . Tauta daugiausia išlošt , jei kiekviena pasaul ži ros grup autonomingai dirbt kult ros darb , viena kitai nepavyd dama ir nekenkdama. Tuomet visos tautos dalys tur t lygi prog augti, kelti tautos kult r ir jos didyb . Plati vis grupi kult rin autonomija duot galimyb s rodyti kiekvienos pasaul ži ros aukl jam j ir dorovin vert ir sykiu iš politinio gyvenimo

išimt begalini nesusipratim objekt . Neblog kult rin s autonomijos pavyzd buvo pagamin Lietuvos žydai, bet j pastangos d l nesusipratimo buvo trukdomos iš pus s t grupi , kurios nieko panašaus nenor jo sau taikinti.

“Kult rin s autonomijos keratinis akmuo ir pats svarbiausias objektas yra mokykla. . .

“Mokykla gali ir turi b ti visiškai laisva nuo politinio valstyb s spaudimo ir partij propagandos. Ta iau n ra jokios faktinos galimyb s sukurti mokykl be pasaul ži ros, nes n ra ir negali b ti jokio stipriau protaujan io inteligento, kuris b t be pasaul ži ros ar pasaul ži r mišinio. Jei valstyb s negali sukurti pasaul ži ros atžvilgiu neutral s mokyklos, tai ji turi garantuoti laisv kult rin apsisprendim . . .”

Bet autorius abejoja, kad greitai laiku tokis sprendimas rast pritarimo Lietuvoje. Kliud s ne tik stipresni j egoizmas, bet ir: “Dvasinis sustingimas, nerangumas ir baim nauj id j bei originalumo lygiai trukdo mums praverti naujo, teisingesnio ir gražesnio gyvenimo ang ” (457 p.).

3. STASYS ŠALKAUSKIS: PILNUTIN DEMOKRATIJA

Tais paiais metais kaip ir K. Pakšto straipsnis pasirodė ir prof. St. Šalkauskio studija "Momento reikalai ir princip reikalavimai" (židinys 1926 nr. 6-12), kurioje šalia kritinio anuometin s politikos vertinimo duodami ir valstybin s s rangos apmatai, atremti plaiai išvystyt savivaldos princip ne tik kult rin je, bet jau ir socialin je srityje. Tai jau ištisa pilnutin s demokratijos sistema. J pl todamas, tas pats autorius buvo paruoš s net statymo projekt savo studijoje "Racionali mokykl organizacijos sistema" (Kau-nas, 1927).

Šalkausko ..sistemas ..pagrindiniai bruožai išreikšti jo tokiais žodžiais:

SOCIALIN DEMOKRATIJA ..

"Kalbant apie profesin jud - jim , reik pasakyti, kad profesinis asocianizmas tik tada gali pilnai ir organingai laiduoti individualines profesijos darbinink ir j organizacij teises, jei galutinioje s skaitoje profesija yra tinkamai atstovaujama centralin je ekonomin je federacijoje, kuri turi autonomini teisi normuoti profesijos reikalus visuomen s gerov s ir solidarumo dvasioje. Tokiu b du profesinis jud jimas, kuris kilo iš aktuali gyvenimo reikal , turi rasti savo legal atbaigi-

m federacin je profesini s - jung santvarkoje, kurioje b - t atstovaujami ne tik darbinink , bet ir monink reikalai ir kuri tur t teisi autorite-tingai tvarkyti ekonominius socialinius profesijos santykius visuomenin s taikos bei tvarkos principais. . .

"Kai ekonominiai socialiniai visuomen s santykiai yra normuojami bei tvarkomi tiesiogine valstybin s valdžios intervencija, bendra darbo žmoni mas pasilieka pasyvi materialini savo reikal tvarkyme ir tesitenkina per rinkimus valstybin s valdžios organus pritarimu demagoginiams masiniams, kurie žada su lengva širdimi tobula ekonomini socialini santyki sutvarkym pagal doktrinalin diletant nusistatym . . .

"Demokratizmo dvasia kaip tik reikalauja decentralizuoti valstyb s pareigas visose tose srityse, kur reikalingas yra individualini teisi laidavimas mažiau ar daugiau tiesioginiu užinteresuot asmen dalyvavimu savo reikal tvarkyme".

KULT RIN DEMOKRATIJA

.. Visuomeniniai žmoni su-
sib rimai gali tur ti savo ob-
jektu ne tik materialinio gyve-
lines kult rinio dvasinio gyve-
nimo teises, kurios tikslingiau-
siai gali b ti laiduotos ne tie-
siogines valstybin s interven-
cijos priemon mis, bet orga-
ningu atitinkam visuomenini
samb ri sutvarkymu kult ri-
n s autonomijos pagrindais. ..
kult rinio dvasinio gyvenimo
sirtyje reikalas atpalaiduoti
parlament ir vyriausyb nuo
pareig globoti tiesiogin s sa-
vo intervencijos priemon mis
individualines žmoni teises yra
principaliai dar didesnis, ka-
dangi valstyb , kaipo neideolo-
gin organizacija, negali pagal
savo nuoži r tur ti tiesiogin s
takos ideologiniam arba net
tautiniam savo pilie i apsi-
sprendimui. ..

“Tokiu b du šalia ekonomi-
nio federalizmo kyla reikalas
organingoje visuomen s san-
tvarkoje rasti vietos ir kult -
riniam federalizmui, kuris s-
tengt faktinai laiduoti indivi-
dualines žmoni teises ideolo-
ginio bei tautinio apsisprendimo
dalykuose. ..

“Taikus pilie i sugyvenimas
ir tuo pa iu visuomenin pu-
siasuvyra pareina toliau nuo
kult rin s autonomijos realiza-
vimo. . . Faktinai kult rin s au-
tonomijos reikalavimo pagrinde
gl di patobulintas demokratini
princip supratimas, kuriuo ei-
nant privalu legalizuoti ideolo-
giniai bei tautiniai samb riai,
laiduoj individams galimyb
laisvai apsispr sti ir lygiai pa-
sireikšti kult rinio dvasinio gy-
venimo srityje

“Šito gyvenimo srityje lais-
vas kult rinis apsisprendimas
yra nelie iama kiekvienos žmo-
giškosios asmenyb s teis , kuri
negali b ti net teis tai panai-
kinta jokiais parlamento spren-
dimais. Laisvas kult rinis ap-
sisprendimas, kaip b tina s ly-
ga žmogaus pašaukimui atlikti,
yra, kitaip tariant, prigimtoji
jo teis , kuri neprivalo pareiti
nuo parlamento daugumos nu-
sistatymo. ..”

MOKYMAS IR LAISV

“Kai tenka r pintis išviršine
mokykl santvarka s ryšyje su
visu visuomeniniu demokratijos
gyvenimu, dera vis pirma si-
s moninti tie pagrindiniai prin-

cipai, kurie šioje santvarkoje taip ar šiaip turi būti realizuoti. Toki principai, turinti bendros vedamosios reikšmės mokyklai organizacijai, bus ne pro šalį išskirti vis ketvert.

Pirmas principas reikalauja, kad mokyklai organizacijos sistemoje būtų realizuota *mokymo laisvė*. Mokymo laisvė iš tikrųjų yra nuosekli išvada iš tikėjimo, šalinantis žodžio ir susidraugavimo laisvę; o gi būtina savo ruožtu išvystyta iki pilno nuoseklumo, ji virsta *mokyklai steigimo laisve*.

Antras principas reikalauja, kad mokyklai organizacijos sistemoje būtų laiduota tvaramsiu iantiems savo vaikus mokyklai, tikra *mokyklai pasirinkimo laisvė*. Jei tėvai yra principaliai ar tik faktinai suvaržomi mokyklai pasirinkime, mokymo laisvė tampa gryna fikcija.

Treiasis principas reikalauja, kad mokyklai organizacijos sistemoje būtų nuosekliai išlaikyta *mokyklai teisybė*. Ten, kur viena kuri mokyklai rėšis iš tų, tarp kurių gali laisvai rinktis

vaikų tėvai, yra moraliniai ar materialiniai labiau favorizuojama visuomeninė organizacijos priemonės, negali būti kalbos apie mokyklai teisybę.

Pagaliau *ketvirtas principas* reikalauja, kad mokyklai organizacijos sistema būtų *pilietinė sątaikos veiksnys*. Tokiu veiksmu mokykla iš tikrųjų tampa jau tada, kai yra joje išlaikomi pirmieji trys principai, t. y. mokymo laisvės principas, kuris laiduoja mokyklai steigime bei išlaikime lygaus pasireiškimo galimybes”.

MOKYKLA, VALSTYB IR PASAULI ŽIŪRA

“Mokyklai santykiavimui su pasauli žiūra turi jau sprendžiamos reikšmės tas faktas, kad bet kuri ugdomoji pedagogikos sistema yra faktinai priklausomybė je nuo tos pasauli žiūros, kuria apsisprendžia pats pedagogas” Tai vyksta todėl, kad ugdomasis veikimas ruošia naujas kartas prie gyvenimo tikslų, tuo tarpu kad gyvenimo ir jo tikslų supratimas pareina nuo nusistatymo praktinė pasauli žiūros

srietyje. Ir apskritai ugdymo ir jo rol s supratimas pareina nuo to supratimo, kurio pedagogas turi apie žmog ir jo pašaukim . O kadangi mokykloje taip ar šiaip visuomet yra realizuojama tokia ar kitokia aukl jimo bei lavinimo sistema, tai tuo pa iu joje yra realizuojama tam tikras nusistatymas pasaul ži ros atžvilgiu. . .

“Jei taip ar šiaip mokykliniame aukl jime bei lavinime turi b ti realizuojama tokia ar kitokia pasaul ži ra, tai dar nereiškia, kad viena kuri pasaul ži ra privalo tur ti hegemonijos mokykl gyvenime be atodairos tai, koki t v vaikai lankosi mokyklas. Apie d tin mokyklinio ugdymo pagrind pasaul ži r turi spr sti tasai ugdomasis veiksnys, kuris yra kompetentingas š klausim spr sti. Tokiu ugdumuoju veiksniu yra šeimyna arba, tiksliau tariant, t vai. . .

“Tokiu b du mokykla iš esm s turi b ti ugdymo atžvilgiu ne kas kita kaip šeimyninio židinio pad j ja bei t s ja. Atitinkamai mokytojas turi b ti patikimas ir galiotas šeimynos asmuo, kuris privalo ugdom j

savo veikim suderinti su šeimyniniu aukl jimu, t v suteikiamu savo vaikams.

“Iš to, kad ugdomasis veikimas negali b ti visai atpalaiduotas nuo bet kurios pasaul ži ros ir kad, tarp kitko, mokykla, kaip suorganizuota ugdymo vykdytoja, negali b ti neutrali pasaul ži ros atžvilgiu, galima padaryti išvad , kad mokyklos steig jais bei tvarkytojais visai nat raliai tegali b ti vien tie veiksniai, kurie gali tur ti pasaul ži r ir tod l bent patys sau spr sti pasaul ži ros klausimus. . . Kai, pavyzdžiui, mokykla yra valstyb s steigiam ir tvarkoma, beveik n ra jokios galimyb s visiškai apsaugoti j nuo politin s prievartos, kuri taip ar šiaip visuomet žeidžia kieno nors s žin s laisv . Mokykla privalo b ti laisva nuo politin s prievartos kaip tik tod l, kad ji negali b ti visai atpalaiduota nuo pasaul ži ros; tuo tarpu apsisprendimas pasaul ži ros dalykuose nepaken ia jokios išviršin s prievartos. . .

. . Kad valstyb s teis s švietimo srietyje b t patenkina-

mos, valstybei pakanka iš vienos pusės remti savo resursų priemonėmis, o kitos pusės remti savo užinteresavimo mokyklų steigime ir tvarkyme, o iš kitos pusės kontroliuoti mokyklinis švietimas natūralioje savo užinteresavimo ribose”.

mos, o iš kitos pusės kontroliuoti mokyklinis švietimas natūralioje savo užinteresavimo ribose”.

4. ŠEŠIOLIKOS DEKLARACIJA: . ORGANIŠKOSIOS VALSTYB S K RYB

Aukščiau cituotos kun. P. B. io, prof. K. Pakšto, prof. St. Šalkauskio mintys nepajamiai negirdomis. 1936 vasario 23 “Naujojoje Romuvoje” pasirodė deklaracija, pavadinta “organiškosios valstybės k. ryb”. Tai buvo bandymas viešai kolektyvinių žodžių paraginti lietuviškąjį visuomenės iš politinio sustingimo, kuris buvo susikrovęs per dešimt nedemokratiškesnių metų. Ši deklaracija pasirašė J. Ambrasevičius, dr. P. Dieulininkaitis, dr. J. Grinius, J. Grušas, dr. Z. Ivinskis, J. Keliuotis, dr. A. Maceina, I. Malinauskas, Pr. Mantvydas, prof. K. Pakštas, dr. . Pakuckas, dr. J. Pankauskas, dr. A. Salyš, dr. I. Skrupskelis, A. Vaičiulaitis, doc. B. Vitkus. Parašai d. l. anuo metu veikusių cenzūros buvo paskelbti tik kitame “N. Romuvos” nr. Daugiausia deklaraciją redaguoti teko trim: I. Skrupskeliui, A. Maceinai ir P. Dieulininkaiiui.

Deklaracija gyvenamąją Lietuvos valstybę padarė taip vertinoma:

“Nepaprastai rimtas pasaulio istorijos momentas žiūri mūsų tautai akis. R. st. s. dideli kaimynų grėmojimai ir naujo visuotinio karo garsai šurpiai

aidu atsimuša mūsų kraštą, o dvasinis nihilizmas ir aštriantis ekonominis krizis vis didesnis tokio darbo mūsų gyvenimui ir gresia pakirsti jaunas mūsų nepriklausomybės šaknis”.

Pirmojo deklaracijos dalyje konstatavimas nepriklausomybės du laikotarpiai — liberalistinis demokratijos ir autoritetizmo, deklaracijos autoriai sako, kad

“lietuviškąjį autoritetizmą galima laikyti tik pereinančia mūsų valstybės gyvenimo forma, iš kurios gali išaugti lietuviška organišką valstybę santvarka. . . Valstybės k. rimas niekada neturi baigtis. Kiekvienas sustingimas, vistiek ar jis būtų liberalistinėje demokratijoje ar autoritetizme, neša valstybei mirtį, nes užmuša k. rybinę tautos energiją”.

Antrojo dalyje išryškino valstybės santykiavimą su gyvenimo pradais pagal organišką valstybę su-
pratimą .

Valstybe ir tauta:

“Valstyb yra j ga, kuri jun-
gia ir organizuoja taut . Tuo
tarpu tauta yra organiška. ..
Tauta yra bendruomen . .. Per
valstyb tauta gyja organiza-
cijos lyt ir autoritetin gali ...
Valstyb yra išraiška tautos teis
s gyventi”.

Valstyb ir individas:

“Valstyb s tikslas yra bend-
rasis g ris. Jis yra normos vi-
siems: ir tiems, kurie valdo, ir
tiems, kurie yra valdomi. . . Or-
ganiškoje valstyb je pilietis
n ra aukojamas valstybei, n
valstyb n ra aukojama pilie-
iui. . . Pagal ši koncepcij ne-
turi b ti naikinamos nei atski-
r pilie i nei valstyb s teis s,
bet viskas turi b ti koordinuo-
jama ir harmonizuojama. Juo
žmogus yra stipriau jungtas
gerai organizuot valstyb , juo
jis yra galingesnis ir laiminges-
nis. Ir juo pilie iai yra stipres-
n s asmenyb s, juo labiau stip-
r ja j galiomis ir valstyb ”.

Valstyb ir kult ra:

“Kult ros k r jas yra as-
muo. . . k ryba vyksta dvasin -
je sferoje nepareinamai nuo

valstyb s. Tod l valstyb ne-
gali tur ti savos atskiros pa-
saul ži ros. Valstyb s pareiga
pripažinti kiekvien pasaul -
ži r , kuri yra pozityvi ir kuri
sutinka su žmogaus prigimties
d sniais. Pasaul ži ros srityje
žmogaus dvasios k ryba pasie-
kia aukš iausi laipsn , ir to-
d l k rybos autonomiškumas
ia taip pat turi b ti didžiau-
sias”.

Organiškosios valstyb s pagrindai
— autoritetas, laisv bei solidarū-
mas, teisingumas ir meil .

Autoritetas:

“Organiškajai valstybei auto-
ritetas n ra tik s lyga josios
darbo našumui, bet vienas iš
pirm j josios egzistencijos pa-
grind . Be autoriteto n ra ma-
nomas joks visuomeninis, tau-
tinis ar politinis veikimas...
Žmogus, pakludamas kitam,
nepažemina sav s tik tada, kai
jis šitame kitame jau ia aukš-
tesn j prad d l funkcij , kom-
petencijos ar asmenyb s”.

Laisv :

“Laisv turi real pagrind
paioje žmogaus prigimtyje. . .
Be asmens laisv s n ra mano-
ma jokia žmogiška institucija

ir jokis k rybinis žmogaus užsimojimas. Kiekviena k ryba, vis tiek, ar ji bus mokslin ar menin ar politin bei socialin , suponuoja laisv žmogaus asmenyb . Be asmenyb s laisv s n - ra galima jokia pažanga. Tod l organiškiosios valstyb s koncepcijoje asmenyb s laisv yra vienas iš aukš iausi princip .. . Laisv s principo realizavimas valstyb je ugdo pilie i solidarum bei sutarim ”.

Teisingumas:

“Laisv iš esm s yra susijusi su teisingumu. Teisingumas remiasi laisv s principu ir iš asmens laisv s kyla. Jei vienas asmuo turi teis b ti laisvas, tai kitas turi pareig atiduoti jam visa, kas yra reikalinga šitai laisvei laiduoti. Reikalavimas pagerbti teises pa iam sau tuo pa iu yra reikalavimas jas pagerbti ir kitam. *Neįdami pagrindines kit žmoni teises, mes neįgame idealin žmogaus vertingum ir tuo pa iu neįgame patys save...*

“Tod l ir organiškoji valstyb s santvarkos pagrindus deda teisingum , kaip visuomeninio gyvenimo tvarkom j princip ”.

Meile:

“Visus šituos organiškiosios valstyb s pagrindus gaivina artimo meil . Meil yra ne tik subjektyvinis žmogaus dvasios nusiteikimas, bet ji yra stiprus visuomeninio gyvenimo ryšys. Organiškoji valstyb sav santvark grindžia ne tik teisingumu, bet sykiu ir net vis pirma meile. Meil yra vis kit princip gaivintoja ir palaikytoja. Meil gimdo mummyse pageidavim aukštesnio g rio visiems, n vieno neišskiriant.

“Organiškoji valstyb meil deda visuomeninio gyvenimo princip eil , dar daugiau, j pagrind , nes vienas tik teisingumas, nors jis b t ir stropiausiai vykdomas, niekadoms nesugeba pašalinti visuomenini kov . Vienas tik teisingumas nesujungia žmoni dvasi ir širdži , o be to, yra negalima nei tikra laisv , nei tikras teisingumas, nei solidarumas, nei pagaliau bendradarbiavimas”.

Tre ioje dalyje deklaracija svars-to valstyb s gaires ir jas nurodo tokias:

“M s sitikinimu, valstyb tur t b ti reformuojama ir organizuojama taip, kad ji paten-

kint visos lietuvi tautos opiausius reikalus ir vyriausius siekimus, kad atitikt m - s tautos prigimt ir jos gyvavimo s lygas, kad ne pratint lietuvi tautos b ti tik iš viršaus diriguojama — valstyb s nelaimi valandoje tai patarnaut josios priešams, — bet kad ji pa i taut , pa ius m - s krašto gyventojus daryt vis s moningesnius, aktingesnius, sumanesnius, s žiningesnius, ne tik suprantan ius, bet giliai jauian ius nepriklausomos valstyb s prasm .

“Šitaip suprantama valstyb tur t b ti organizuojama: socialin je ekonomin je srityje vedant *korporatyvin santvark* ; ideologin je kult rin je srityje vykdant *kult rin autonomij* ; teisin je politin je srityje pertvarkant ir sudarant institucijas, reikalingas *teisinei valstybei*”.

Baigiamasis žodis:

“Pateikiame bendrus principus ir pa ias pagrindines gaires tolimesnei m s valstybinio gyvenimo pl totei. Programos paruošimas — glaudžiai su-

sij s su m s gyvenimo tikrove ir šios r šies patyrimais užsienyje — tai ateities sutelktinio darbo uždavinys.

“Gera! suprantame, kad laimingesnei Lietuvos atei iai sukurti neužtenka reformuoti vien valstyb s santvark ir suorganizuoti nauj institucij , bet kad *turi reformuotis ir patys žmon s!* Tur t b ti reformuoti ne visai laimingi ligšioliniai m s politiniai papro iai, aukštai iškelta politin dorov , pareigos bei atsakomyb s jausmas, asmeniškias ir profesinis s žingumas, supratimas ir vertinimas bendr pastovi j valstyb s reikal ir bendros viešosios gerov s.

“Gyvenamasai momentas nepaprastai rimtas. M s valstyb s vidaus bei užsienio sunkenyb s ir tarptautin s b kl s netikrumas yra pasiek tok laipsn , kad ramintis kuriomis nors fikcijomis yra perdaug rizikinga. Valstyb s gyvenimas reikalauja gili , reali reform , stiprinan i , o ne silpninan i gyv sias tautos j gas, skatinan i , o ne alsinan i visuomen s veiklum ”.

T U R I N Y S

	pusl.
Valstybe ir kultūra	7
Valstybė, asmuo ir tikslas	17
Valstybė, išsilavinimas, atsilikimas	38
Valstybė ir valdžia	47
Valstybė ir šeima	56
Valstybė ir demokratija	61
Pilnutinis demokratijos idėjų raida Lietuvoje.....	67